Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschap

Regionale verschillen in schoolloopbanen

in het basis- en voortgezet onderwijs

Voorwoord

Nederlandse regio's verschillen van elkaar. Niet alleen in landschap en cultuur, maar ook als het gaat om de sociaaleconomische achtergrond van de bevolking, werkgelegenheid en de aanwezigheid van (onderwijs)voorzieningen. Ook de schoolloopbanen van leerlingen verschillen tussen regio's, rapporteerden we in de Staat van het Onderwijs 2026. Die conclusie baseerden we op dit onderzoek naar regionale verschillen.

De schoolloopbanen van leerlingen in de Randstad zijn meer gericht op het behalen van een zo hoog of theoretisch mogelijk diploma dan die van leerlingen buiten de Randstad. Deze tendens zien we op meerdere momenten in de schoolloopbaan, van de schooladvisering in groep 8 tot de keuze voor een vervolgopleiding. En deze verschillen blijven bestaan als we rekening houden met achtergrondkenmerken van leerlingen, zoals het opleidingsniveau en inkomen van hun ouders. Leerlingen uit vergelijkbare gezinnen maar uit verschillende regio's, hebben dus andere schoolloopbanen.

Hoe dit komt hebben we niet onderzocht, maar uit duidingsgesprekken met onderwijsprofessionals kwamen meerdere mogelijke verklaringen naar voren. Zo kunnen regionale cultuurverschillen een rol spelen, zoals verschillen tussen regio's in de waardering van praktisch en theoretisch onderwijs. Ook de werkgelegenheid in de regio, de afstand van huis tot school of opleiding, en gemeentelijke subsidies voor extra begeleiding van leerlingen of bijlessen kunnen meespelen.

Dit is geen pleidooi voor 'hoger is beter'. Het onderwijs heeft als opdracht dat elke leerling een schoolloopbaan kan doorlopen die aansluit bij diens talenten en mogelijkheden, of dit nu een praktische of theoretische route is. Onze bevindingen suggereren dat er sprake is van zowel 'overadvisering' in de Randstad als 'onderadvisering' in regio's buiten de Randstad. Beide fenomenen kunnen ertoe leiden dat leerlingen op een schoolsoort of opleiding terechtkomen waar ze minder goed tot hun recht komen, wat hun ontwikkeling en welzijn kan schaden.

De regionale verschillen geconstateerd in dit onderzoek zijn niet zomaar te veranderen, maar bewustwording van deze verschillen, en het gesprek erover voeren, zijn belangrijke eerste stappen. Ik hoop dat dit rapport hieraan bijdraagt. En dat dit uiteindelijk leidt tot een passende schoolloopbaan en gelijke kansen voor alle leerlingen, ongeacht waar ze opgroeien.

Alida Oppers
De inspecteur-generaal van het Onderwijs

Inhoud

Voorwoord 2

Samenvatting 4

Inleiding 5

Resultaten 7

Ook sinds de Wet doorstroomtoetsen worden adviezen van leerlingen in de Randstad naar verhouding het vaakst naar boven bijgesteld 7

Regionale verschillen in advisering werken door in leerjaar 3 van het vo 12

Gediplomeerde opstroom meest gebruikelijk in de Randstad 16

Regionale verschillen in doorstroom van vmbo gediplomeerden naar de beroepsbegeleidende leerweg 18

Vmbo-k- en -(g)t-gediplomeerden stromen in de Randstad het vaakst door naar een bol-opleiding op niveau 4 20

Havo- en vwo-gediplomeerden in regio's buiten de Randstad kiezen vaker voor respectievelijk het mbo en hbo 22

Conclusie 25

Literatuur 27

Samenvatting

Op basis van landelijke registerdata brachten we regionale verschillen in kaart op 4 overgangsmomenten in de schoolloopbanen van leerlingen. Dat zijn: (i) de advisering aan het eind van het basisonderwijs, (ii) de plaatsing in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs, (iii) gediplomeerde opstroom binnen het voortgezet onderwijs, en (iv) doorstroom naar vervolgonderwijs. In de Randstad verlaten maar weinig leerlingen de basisschool met een schooladvies dat lager is dan hun toetsadvies. In landelijke gebieden buiten de Randstad komt dit, ook sinds de invoering van de wet Doorstroomtoetsen in schooljaar 2023-2024, nog relatief vaak voor. Het gaat dan bijvoorbeeld om leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies die een enkelvoudig vmbo-(g)t definitief advies krijgen. Tegelijkertijd krijgen leerlingen in de Randstad juist relatief vaak een schooladvies dat hoger is dan hun toetsadvies. Deze regionale verschillen in advisering worden niet rechtgetrokken in het voortgezet onderwijs maar werken sterk door in de plaatsing van leerlingen in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs. Het is nog onbekend of dit sinds de wet Doorstroomtoetsen nog steeds het geval is. We zien ook dat in regio's met meer 'onderadvisering' en minder 'overadvisering' een wat groter deel van de leerlingen vervolgens in het vo nominaal slaagt. Gediplomeerde opstroom (stapelen), van met name vmbo-(g)t-leerlingen naar de havo, is ook het meest gebruikelijk in de Randstad. Dit draagt er verder aan bij dat leerlingen in de Randstad vaker een havo- of vwo-diploma halen dan vergelijkbare leerlingen in andere delen van het land. Ook zien we dat vmbo-k- en vmbo-(g)t-gediplomeerden in de Randstad vaker doorstromen naar een mbo-opleiding op niveau 4, en minder vaak op niveau 3, dan vmbo-k- en vmbo-(g)t-gediplomeerden in regio's buiten de Randstad. Verder kiezen vmbo-gediplomeerden in regio's binnen een brede strook van Zeeland naar Overijssel relatief vaak voor een mbo-opleiding van de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Tot slot valt op dat vwo-gediplomeerden in regio's buiten de Randstad relatief vaak doorstromen naar het hbo in plaats van het wo. Samengenomen laten deze resultaten zien dat de schoolloopbanen van leerlingen in de Randstad meer gericht zijn op het behalen van een zo theoretisch of hoog mogelijk diploma dan die van leerlingen buiten de Randstad.

Taalgebruik

Het bieden van gelijke kansen aan leerlingen vraagt soms om een ongelijke benadering. Inherent daaraan is het taalgebruik dat met ongelijke kansen gepaard gaat, zoals het beschrijven van een 'hoger' of 'lager' niveau. Als inspectie zijn we uiteraard bekend met de discussie over stigmatiserend taalgebruik. Tegelijk willen we passende terminologie gebruiken die niet tot verwarring leidt. Dat betekent dat we de benamingen uit de wet en het onderzoekskader (bijvoorbeeld hoog/laag) soms voor de duidelijkheid moeten gebruiken. Hetzelfde geldt voor vaktaal (bijvoorbeeld praktisch/theoretisch) of verwante termen (onderste/bovenste).

Inleiding

De regionale context waarin scholen onderwijs verzorgen verschilt. Zo worden scholen in landelijke gebieden buiten de Randstad al jaren geconfronteerd met dalende leerlingaantallen, wat organisatorische en financiële uitdagingen met zich meebrengt (Inspectie van het Onderwijs, 2012; Rekers-Mombarg & Hulshof, 2017; van Leer et al., 2012). Tegelijkertijd kampen scholen in de grote steden met de grootste lerarentekorten, vooral in het basisonderwijs (Adriaens, H., Elshout, M., & Elshout, S., 2025). Ook de samenstelling van de leerlingenpopulatie verschilt tussen regio's, onder andere wat betreft de sociaaleconomische achtergrond en de thuistaal van leerlingen. Ook dit heeft gevolgen voor het onderwijs, bijvoorbeeld als het gaat om de ondersteuningsbehoeften van leerlingen en de ouderbetrokkenheid. Scholen in verschillende regio's staan dus voor deels verschillende uitdagingen om goed onderwijs te organiseren dat aansluit bij hun leerlingenpopulatie.

Daarnaast zijn er regionale verschillen die niet direct betrekking hebben op het onderwijs, maar hier wel invloed op kunnen hebben. Zo worstelen zowel de grote steden als bepaalde plattelandsgebieden buiten de Randstad met armoedeproblematiek, werkloosheid en (jeugd)criminaliteit (de Voogd & Cuperus, 2021; Nederlands Jeugdinstituut, 2019; Van der Torre et al., 2023). Ook het politiek vertrouwen varieert tussen regio's. Politiek vertrouwen is het laagst en maatschappelijk onbehagen het hoogst in plattelandsgebieden buiten de Randstad (de Voogd & Cuperus, 2021; Geurkink & Miltenburg, 2023). In veel van deze gebieden is ook sprake van een afname van publieke en culturele voorzieningen en van de werkgelegenheid (Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, Raad voor het Openbaar Bestuur, Raad voor Volksgezondheid & Samenleving, 2023).

Zien we deze regionale verschillen ook terug in onderwijsuitkomsten van leerlingen? Hierop hebben we nog weinig zicht, omdat actueel empirisch onderzoek op dit gebied schaars is. Wel is herhaaldelijk geconstateerd dat groep-8-leerlingen in plattelandsgebieden vaker een lager schooladvies krijgen dan wat zij op basis van hun score op de eind- of doorstroomtoets aankunnen, vergeleken met leerlingen uit stedelijke gebieden (Dienst Uitvoering Onderwijs, 2025a; Inspectie van het Onderwijs, 2022; Ravesteijn, z.d.; Timmermans et al., 2023).

Het doel van dit stelselonderzoek was het verkrijgen van een actueel beeld van regionale verschillen in onderwijsuitkomsten van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs. Dit deden we met behulp van landelijke registerdata die voor alle leerlingen en scholen in Nederland beschikbaar is. In dit rapport richten we ons op regionale verschillen in de schoolloopbanen van leerlingen[1], waarbij we specifiek kijken naar 4 overgangsmomenten:

1. De advisering aan het eind van het basisonderwijs
2. De plaatsing in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs ten opzichte van het advies
3. Gediplomeerde opstroom binnen het voortgezet onderwijs
4. Doorstroom vanuit het voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs

Voor elk van deze 4 (overgangs)momenten brachten we regionale verschillen in een aantal relevante indicatoren in kaart. Omdat de samenstelling van de leerlingenpopulatie verschilt tussen regio's bekeken we – naast de 'ruwe' regionale verschillen – ook in hoeverre regionale verschillen blijven bestaan als we rekening houden met achtergrondkenmerken van de (ouders van) leerlingen, zoals het opleidingsniveau van de ouders, huishoudinkomen en migratieachtergrond. Ook onderzochten we of verschillen in de schoolloopbanen van leerlingen samenhangen met kenmerken van hun scholen en/of de wijken waar ze wonen.

We hebben de resultaten van dit onderzoek in focusgroepen besproken met onderwijsprofessionals en andere deskundigen uit verschillende regio's. De bevindingen uit deze focusgroepen zijn verwerkt in 'duidingskaders' in dit rapport. Deze helpen de resultaten in context te plaatsen en mogelijke oorzaken te inventariseren. Vanwege het relatief kleine aantal deelnemers aan de focusgroepen kunnen we hun ideeën en ervaringen echter niet veralgemeniseren naar alle onderwijsprofessionals binnen een regio.

1 Hiernaast hebben we ook regionale verschillen in de beheersing van de referentieniveaus (basisonderwijs), examenresultaten (voortgezet onderwijs) en het aanbod aan scholen in kaart gebracht. Deze resultaten zijn te vinden in het Technisch rapport dat bij dit rapport hoort: Technisch rapport Regionale verschillen in het onderwijs | Inspectie van het onderwijs

Werkwijze

Dit onderzoek bestond uit kwantitatieve analyses van landelijke registerdata van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) en het Centraal bureau voor Statistiek (CBS). Hierbij richtten we ons op het bekostigde reguliere basis- en voortgezet onderwijs.

We brachten regionale verschillen in kaart door data van individuele leerlingen samen te vatten per regio – meestal als percentages – en weer te geven op landkaarten. In het basisonderwijs onderscheiden we de 342 gemeenten in Nederland als regio's. In het voortgezet onderwijs (vo) keken we in de meeste analyses afzonderlijk naar de verschillende afdelingen. Hierbij was een minder fijnmazige regio-indeling nodig omdat het aantal vo-leerlingen en -afdelingen in veel gemeenten te klein is om betrouwbare statistieken op te baseren, en vanwege privacyregels van het CBS. Daarom kozen we voor het vo voor een indeling in de 40 Doorstroompunt-regio's (voormalig RMC-regio's). Elke regio waarvoor we statistieken laten zien is gebaseerd op minstens 100 leerlingen verdeeld over minstens 3 scholen.

Naast de ruwe (ongecorrigeerde) regionale verschillen geven we ook regionale verschillen weer die gecorrigeerd zijn voor een aantal achtergrondkenmerken van de (ouders van) leerlingen, waaronder opleidingsniveau van de ouders, huishoudinkomen en migratieachtergrond. De gecorrigeerde landkaarten laten zien in hoeverre uitkomsten van leerlingen in verschillende regio's *met verder vergelijkbare kenmerken* van elkaar verschillen.

Verder onderzochten we voor een aantal uitkomstmaten in hoeverre deze samenhangen met verschillende context-variabelen, zoals kenmerken van de school en de wijk van de leerling. Hiervoor gebruikten we meer-niveau regressieanalyses.

Tot slot deden we 2 verdiepende analyses. In één analyse onderzochten we de doorwerking van regionale verschillen in advisering, door een cohort groep-8-leerlingen te volgen in hun verdere schoolloopbaan in het vo. In de andere analyse onderzochten we de relatie tussen advisering en reistijden tot de dichtstbijzijnde havo/vwo-school en de dichtstbijzijnde vmbo-school.

Om de resultaten te duiden hebben we op 3 locaties verspreid over het land focusgroepen gehouden met 13 onderwijsprofessionals uit het basisonderwijs (schoolleiders, leraren, intern begeleiders en bestuurders of stafmedewerkers van een schoolbestuur), 12 onderwijsprofessionals uit het voortgezet onderwijs (schoolleiders, docenten, kwaliteitszorgmedewerkers, decanen en bestuurders of stafmedewerkers van een schoolbestuur) en 6 andere deskundigen (met name onderzoekers). Met de deelnemers is besproken in hoeverre onze resultaten herkenbaar zijn en wat mogelijke verklaringen zijn. Tijdens de focusgroepen zijn gespreksverslagen gemaakt die vervolgens zijn samengevat in duidingskaders in dit rapport (uitspraken zijn hierbij geparafraseerd weergegeven).

Het technisch rapport dat bij dit publieksrapport hoort bevat een uitgebreidere beschrijving van alle methoden en databronnen. Ook zijn in het technisch rapport aanvullende landkaarten en resultaten te vinden die omwille van de leesbaarheid niet in dit publieksrapport zijn opgenomen. Het technisch rapport is hier te raadplegen: Technisch rapport Regionale verschillen in hetonderwijs | Inspectie van het onderwijs.

Resultaten

Ook sinds de Wet doorstroomtoetsen worden adviezen van leerlingen in de Randstad naar verhouding het vaakst naar boven bijgesteld

Samenvatting adviesprocedure

Groep-8-leerlingen krijgen in januari een voorlopig schooladvies voor het voortgezet onderwijs (vo). Dit kan een advies zijn voor 1 schoolsoort (bijvoorbeeld havo) of 2 schoolsoorten (bijvoorbeeld havo/vwo). Daarna maken leerlingen de doorstroomtoets, hieruit volgt een toetsadvies. Toetsadviezen zijn sinds schooljaar 2018-2019 altijd dubbele adviezen, met uitzondering van het enkelvoudige vwo-advies. Wanneer het toetsadvies hoger uitvalt dan het voorlopige advies zijn scholen sinds de invoering van de Wet doorstroomtoetsen in schooljaar 2023-2024 verplicht het voorlopige advies bij te stellen naar het toetsadvies – ook als er sprake is van een half niveauverschil. Hierop gelden 2 uitzonderingen: (i) adviezen van leerlingen met voorlopig schooladvies praktijkonderwijs en toetsadvies praktijkonderwijs/vmbo-b hoeven niet bijgesteld te worden; en (ii) als bijstelling naar het hogere advies niet in het belang is van de leerling kan de school ervoor kiezen het advies niet bij te stellen. De school moet dit besluit dan motiveren. Vervolgens krijgen leerlingen hun – al dan niet bijgestelde – definitieve advies, waarmee ze zich aanmelden bij de middelbare school.

Sinds de invoering van de Wet doorstroomtoetsen in schooljaar 2023-2024 is het aandeel bijstellingen in het hele land sterk toegenomen. Maar er zijn nog steeds grote verschillen tussen meer en minder stedelijke gebieden. In schooljaar 2023-2024 stelden scholen in zeer sterk stedelijke gebieden gemiddeld 88% van de adviezen die in aanmerking kwamen voor herziening daadwerkelijk bij, terwijl dit in niet- tot weinig stedelijke gebieden bij 68% van deze adviezen gebeurde (in schooljaar 2022-2023 was dit respectievelijk 42% en 23%) (Dienst Uitvoering Onderwijs, 2025a).

Deze regionale verschillen zien we terug als we regionale verschillen in de advisering in schooljaar 2024-2025 in kaart brengen. Figuur 1 (linker kaartje) toont het percentage van de groep-8-leerlingen in schooljaar 2024-2025 dat in aanmerking kwam voor bijstelling van hun advies, per gemeente. Deze leerlingen kregen een voorlopig schooladvies dat minstens een half niveau lager was dan hun toetsadvies; bijvoorbeeld een voorlopig schooladvies vmbo-(g)t en toetsadvies vmbo-(g)t/havo. Dit percentage varieerde van minder dan 20% in veel gemeenten in de Randstad tot 50% in bepaalde gemeenten in het noorden en oosten van het land. Als we – met behulp van een regressieanalyse – rekening houden met regionale verschillen in achtergrondkenmerken van de leerlingen (zoals het opleidingsniveau van de ouders, huishoudinkomen en migratieachtergrond)[2] en de afgenomen doorstroomtoets (bijv. IEP of Leerling in beeld) zien we dat de verschillen tussen regio's binnen en buiten de Randstad blijven bestaan (rechter kaartje van Figuur 1). Leerlingen in de Randstad kwamen dus minder vaak in aanmerking voor bijstelling van hun advies dan leerlingen met vergelijkbare kenmerken in het noorden en oosten van het land.

2 Regionale verschillen in deze achtergrondkenmerken van de leerlingenpopulatie in schooljaar 2024-2025, en veranderingen daarin sinds schooljaar 2018-2019, zijn weergegeven in het Technisch rapport.

Figuur 1. *Percentage van de leerlingen dat in aanmerking kwam voor bijstelling van hun advies (voorlopig schooladvies lager dan toetsadvies) per gemeente, in schooljaar 2024-2025.*

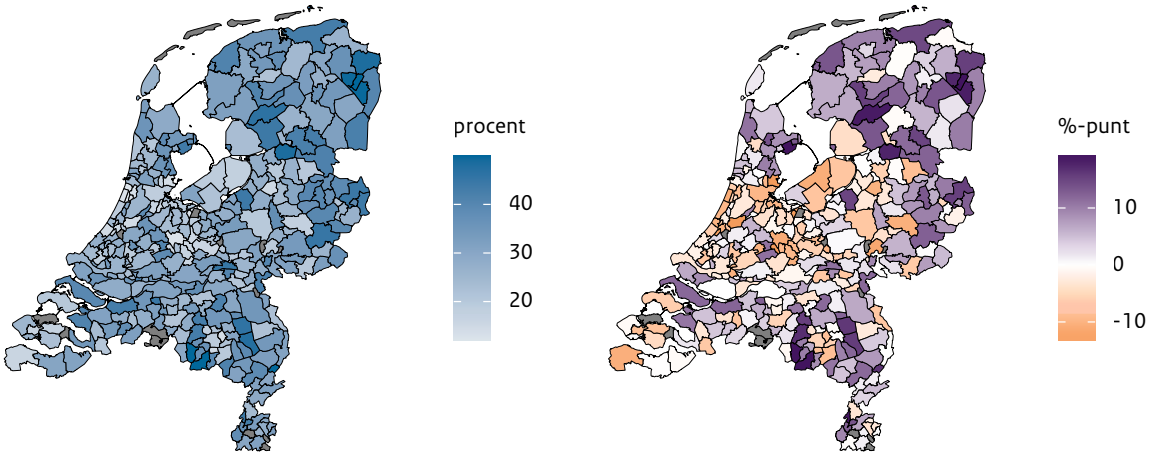

Noot: Gemeenten met minder dan 100 groep-8-leerlingen of minder dan 3 basisscholen zijn buiten beschouwing gelaten (grijsgekleurd). Het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken en afgenomen doorstroomtoetsen in een gemeente mogen verwachten (paars en oranje betekenen, respectievelijk, meer en minder dan verwacht op basis van deze kenmerken).

Figuur 2 (linker kaartje) geeft weer bij welk percentage van de leerlingen die in aanmerking kwamen voor bijstelling van hun advies, het advies *daadwerkelijk* omhoog werd bijgesteld. Dit varieerde van ruim 90% in met name gemeenten in de Randstad, tot minder dan 50% in bepaalde gemeenten in het noorden, oosten en zuiden van het land. In het rechter kaartje is weer rekening gehouden met leerlingkenmerken en de afgenomen doorstroomtoets.

Figuur 2. *Percentage van de leerlingen die in aanmerking kwamen voor bijstelling van hun advies waarbij het advies daadwerkelijk werd bijgesteld per gemeente, in schooljaar 2024-2025.*

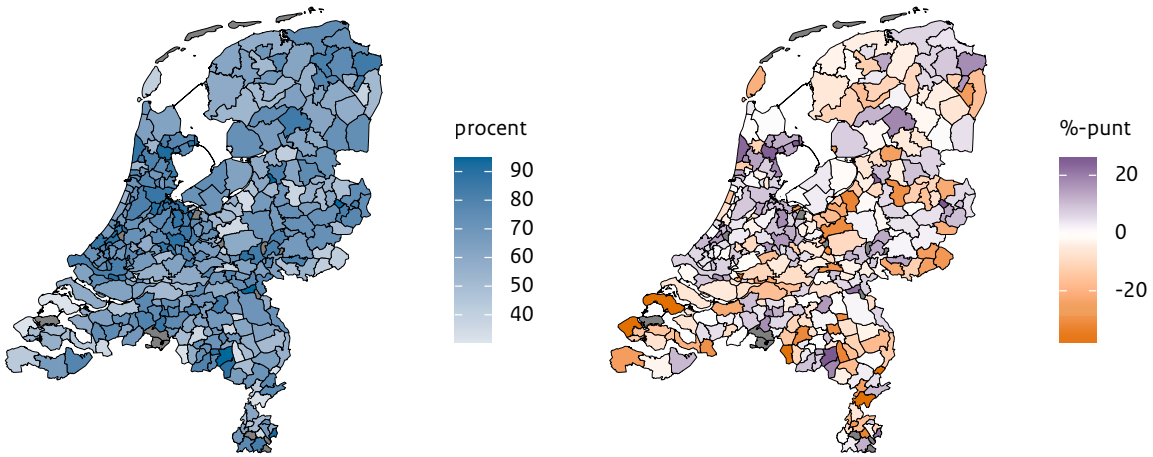

Noot: Gemeenten met minder dan 100 groep-8-leerlingen of minder dan 3 basisscholen zijn buiten beschouwing gelaten (grijsgekleurd). Het aantal leerlingen dat in aanmerking kwam voor bijstelling–dus waarover deze percentages zijn berekend–was in veel gemeenten wel lager dan 100. Het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken en afgenomen doorstroomtoetsen in een gemeente mogen verwachten.

Bovenstaande figuren laten zien dat leerlingen buiten de Randstad vaker een hogere toetsscore halen dan verwacht op basis van hun voorlopige advies, maar dat hun adviezen tegelijkertijd minder vaak worden bijgesteld naar aanleiding van hun toetsscore, ook na de invoering van de Wet doorstroomtoetsen. Dit leidt ertoe dat leerlingen buiten de Randstad de basisschool vaker verlaten met een definitief advies dat lager is dan hun toetsadvies (Figuur 3). Dit gaat bijvoorbeeld om leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies, die een enkelvoudig vmbo-(g)t-schooladvies kregen dat niet werd bijgesteld. Figuur 3 (linker kaartje) laat zien dat het percentage leerlingen met een *definitief* advies lager dan het toetsadvies in de meeste gemeenten in de Randstad lager dan 10% is (bijv. Utrecht 2%, Amsterdam 4%, Rotterdam 7%). In landelijke gemeenten in vooral het noorden en oosten van het land was dit percentage regelmatig 20-30%, met uitschieters naar 35-40%. In veel van deze gemeenten was dit 10 tot 20 procentpunt meer dan verwacht op basis van de achtergrondkenmerken van de leerlingen en de afgenomen doorstroomtoetsen (rechter kaartje van Figuur 3).

Figuur 3. *Percentage van de leerlingen met een definitief advies lager dan hun toetsadvies per gemeente, in schooljaar 2024-2025.*

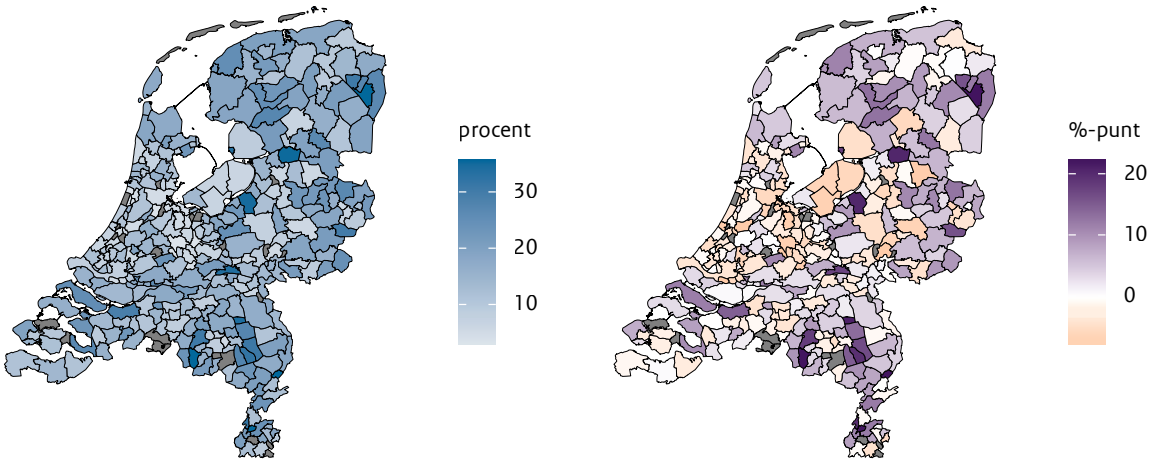

Noot: Gemeenten met minder dan 100 groep-8-leerlingen of minder dan 3 basisscholen zijn buiten beschouwing gelaten (grijsgekleurd). Het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken en afgenomen doorstroomtoetsen in een gemeente mogen verwachten.

Er zijn ook leerlingen die een *hoger* definitief advies krijgen dan hun toetsadvies. Dit zijn bijvoorbeeld leerlingen die een enkelvoudig havo-schooladvies kregen, en vervolgens een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies behaalden. Het voorlopige advies is al bekend voordat leerlingen de doorstroomtoets maken en kan alleen naar boven worden bijgesteld. Daarom is het mogelijk dat leerlingen die tevreden zijn met hun voorlopige advies minder gemotiveerd zijn om zo goed mogelijk te presteren op de doorstroomtoets. Een lager toetsadvies wil daarom niet zeggen dat het definitieve advies van deze leerlingen niet passend is. We zien wel grote regionale verschillen in het aandeel leerlingen met een hoger advies dan hun toetsadvies (Figuur 4)[3]. In bepaalde gemeenten in met name de Randstad, maar ook in delen van Zeeland en de Achterhoek, komt dit voor bij ruim de helft van de leerlingen. In andere gemeenten, voornamelijk buiten de Randstad, is dit minder gebruikelijk. Over het algemeen geldt: hoe kleiner het aandeel leerlingen in een gemeente met een definitief advies lager dan hun toetsadvies, hoe groter het aandeel leerlingen met juist een definitief advies hoger dan hun toetsadvies (correlatie = -0,47, $p < 0{,}001$).

Figuur 4. *Percentage van de leerlingen met een definitief advies hoger dan hun toetsadvies per gemeente, in schooljaar 2024–2025.*

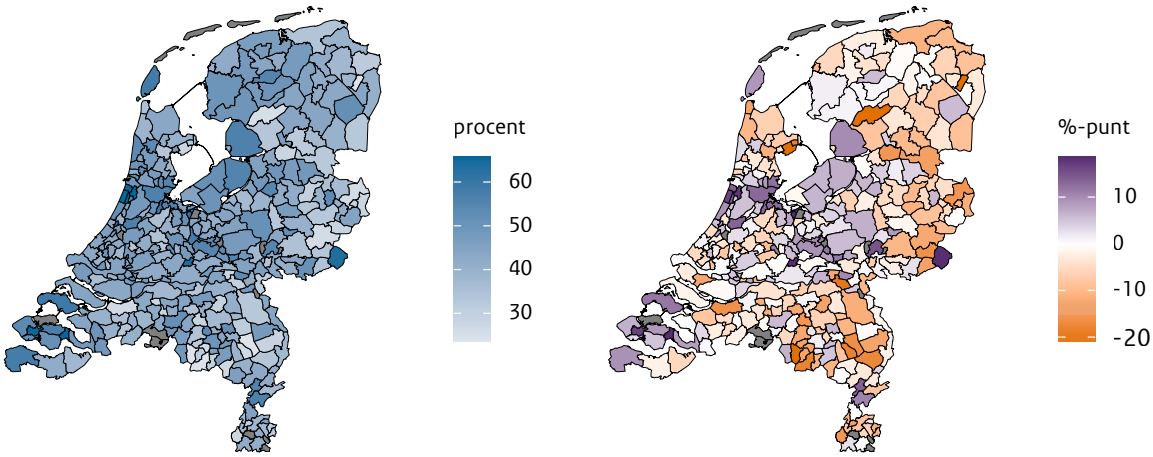

Noot: Gemeenten met minder dan 100 groep-8-leerlingen of minder dan 3 basisscholen zijn buiten beschouwing gelaten (grijsgekleurd). Het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken en afgenomen doorstroomtoetsen in een gemeente mogen verwachten.

3 Deze figuur toont de percentages leerlingen met minstens een half niveauverschil tussen hun definitief en toetsadvies. In het technisch rapport zijn ook resultaten voor minstens een heel niveauverschil opgenomen; deze laten een vergelijkbaar regionaal patroon zien.

Samenhang met school- en wijkkenmerken

We vonden, na correctie voor achtergrondkenmerken van de (ouders van) leerlingen, geen significante samenhang van de hierboven beschreven adviesuitkomsten met schoolkenmerken, behalve met de denominatie van de school: Op reformatorische scholen, en in mindere mate ook op protestants-christelijke en gereformeerd-vrijgemaakte scholen, worden de adviezen van leerlingen die in aanmerking komen voor bijstelling minder vaak bijgesteld dan op scholen met andere denominaties. Ook krijgen leerlingen op reformatorische basisscholen vaker een definitief advies dat lager is dan hun toetsadvies vergeleken met leerlingen op overige scholen (protestants-christelijke en gereformeerd-vrijgemaakte scholen verschilden op deze uitkomst niet significant van de overige scholen). Leerlingen op scholen met de denominatie 'Overig bijzonder' (hieronder vallen bijvoorbeeld antroposofische scholen, Montessorischolen en samenwerkingen tussen verschillende confessionele concepten) krijgen juist vaker een hoger definitief advies dan hun toetsadvies. Andere schoolkenmerken zoals (recente veranderingen in) schoolgrootte, de leerling-leraar-ratio of de gemiddelde leeftijd van de leraren op een school hingen (na correctie voor meervoudige hypothesetoetsing) niet significant samen met de advisering[4].

Wel zien we, ook na correctie voor achtergrondkenmerken van de (ouders van) leerlingen zelf, samenhang met kenmerken van de wijk waar leerlingen wonen. Leerlingen krijgen vaker een lager definitief advies dan hun toetsadvies en minder vaak een hoger definitief advies als zij in een wijk wonen met een lagere sociaaleconomische status. De sociaal-economische status is gebaseerd op de financiële welvaart, het opleidingsniveau en het recente arbeidsverleden van de wijkbewoners. Leerlingen uit wijken met meer inwoners met een migratieachtergrond krijgen juist minder vaak een lager definitief advies dan hun toetsadvies. Deze laatste bevinding reflecteert mogelijk dat op scholen in wijken met veel leerlingen met een migratieachtergrond, die zich met name in de grote steden binnen de Randstad bevinden, meer aandacht is voor 'kansrijk adviseren' (Bouma & Ezzeroili, 2021).

Samenhang van advisering met reistijden nader bekeken

Eén mogelijke verklaring voor regionale verschillen in advisering is dat de reistijd naar havo/vwo-scholen in bepaalde landelijke gebieden langer is dan naar vmbo-scholen. Dit zou bij twijfel over de best passende schoolsoort de doorslag kunnen geven voor bijvoorbeeld een enkelvoudig vmbo-(g)t- in plaats van een vmbo-(g)t/havo-advies. Deelnemers aan onze focusgroepen noemden dat de nabijheid van scholen inderdaad soms meespeelt in de advisering (zie het onderstaande duidingskader). In bepaalde regio's buiten de Randstad is de gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde havo/vwo-school een stuk groter dan die tot de dichtstbijzijnde vmbo-school[5]. Ook zien we dat leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies vaker maximaal een vmbo-(g)t- definitief advies krijgen naarmate de reistijd van hun wijk tot de dichtstbijzijnde havo school – ten opzichte van de dichtstbijzijnde vmbo-(g)t-school – langer is. Deze samenhang tussen reistijd en advisering wil echter nog niet zeggen dat lagere adviezen worden *veroorzaakt* door een langere reistijd naar havo- ten opzichte van vmbo-scholen. Het omgekeerde causale effect is ook mogelijk: dat het aanbod aan havo/vwo-scholen in bepaalde landelijke regio's beperkt is omdat daar om andere redenen minder vraag is naar deze scholen.

Om een mogelijk effect van bereikbaarheid op advisering, los van andere factoren die hiermee kunnen samenhangen, aan te tonen, onderzochten we of veranderingen in de reistijd naar de dichtstbijzijnde havo- of vmbo-(g)t-school leiden tot veranderingen in advisering. We keken daarbij naar jaar-op-jaarveranderingen in reistijd als gevolg van wijzigingen in het openbaar vervoer en schoolopeningen en -sluitingen. We keken hierbij specifiek naar leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies in de periode 2016-2024. Deze analyse leverde geen overtuigend bewijs dat een toename (of afname) in reistijd tot de dichtstbijzijnde havo ten opzichte van vmbo-(g)t-school leidde tot een toename (of afname) in het aandeel leerlingen met dit toetsadvies dat maximaal een vmbo-(g)t- definitief advies kreeg. Ook vonden we geen aanwijzingen voor een effect van reistijd op de plaatsing van deze leerlingen op een vmbo-(g)t-afdeling ten opzichte van een havo-afdeling in leerjaar 3 van het vo.[6]

Hoewel er sprake is van een samenhang tussen advisering en reistijden konden we dus niet aantonen dat veranderingen in reistijd op zich, los van andere factoren die hier mogelijk mee samenhangen, effect hebben op de advisering of plaatsing van leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies. Op basis hiervan kunnen we niet concluderen dat reistijd nooit meespeelt bij de totstandkoming van een schooladvies of de plaatsing van leerlingen in leerjaar 3 van het vo. Wel suggereert deze analyse dat andere factoren dan reistijd hierin (ook) een belangrijke rol spelen.

---

4 Zie het Technisch rapport voor een beschrijving van alle kenmerken die we hebben meegenomen in de analyse.

5 Zie het Technisch rapport voor de gemiddelde reisafstanden tot vmbo en havo/vwo scholen per gemeente in schooljaar 2024-2025, en veranderingen daarin sinds schooljaar 2018-2019.

6 Zie het Technisch rapport voor een uitgebreide beschrijving van deze analyse en resultaten.

Duidingskader op basis van focusgroepen: advisering

Met onderwijsprofessionals uit het basisonderwijs bespraken we het beleid en de praktijk rondom de advisering, en mogelijke verklaringen voor regionale verschillen hierin.

Deelnemers uit alle regio's waren het erover eens dat het bijstellen naar een hoger niveau op basis van de doorstroomtoets niet altijd het best passende advies voor de leerling oplevert. Deelnemers uit de Randstad zeiden zich over het algemeen wel aan het verplicht-bijstellen-beleid te houden ('Kansrijk adviseren is een feit geworden'). Deelnemers uit het noorden en zuiden van het land gaven aan dat adviezen niet bijgesteld worden als daar een goede reden voor is, bijvoorbeeld omdat het voorlopige advies beter past bij het totaalbeeld van de leerling. Uit de gesprekken kwamen meerdere mogelijke verklaringen voor regionale verschillen in advisering naar voren. Deze zijn hieronder samengevat.

Waardering van praktisch onderwijs en regionale arbeidsmarkt. Deelnemers uit verschillende regio's buiten de Randstad noemden dat kansrijk niet per se 'zo hoog mogelijk' is. Praktisch onderwijs wordt in hun regio hoog gewaardeerd, onder andere vanwege de arbeidsmarktkansen ('De regio is goed in techniek, dus is technische scholing kansrijk'). Ook beperkte werkgelegenheid voor wetenschappelijk opgeleiden in de regio werd genoemd, en dat een wo-opleiding voor veel ouders abstracter is.

Sociale context. Verschillen in leefwereld en verwachtingen kwamen ter sprake. Deelnemers uit het noorden vertelden dat ouders soms behoudend zijn wat betreft het ophogen van adviezen vanwege hun houding ten opzichte van onderwijs ('Ze hebben het zelf ook gered zonder'). Door het ophogen van een advies vraag je leerlingen hun eigen sociale context te ontgroeien, waar ze op die leeftijd nog niet aan toe. Een lastige spagaat, volgens een deelnemer. Ook werd genoemd dat praktisch opgeleide ouders minder bekend zijn met het onderwijssysteem, minder mondig zijn tegenover een onderwijsprofessional en/of meer vertrouwen hebben in het oordeel van de school. Deelnemers uit de Randstad zeiden dat ouders wel vaak 'pushen' voor een hoger advies. Ook werd genoemd dat ouders en leerlingen met een niet-Westerse migratieachtergrond vaak wel graag een zo hoog mogelijk advies willen.

Aanbod aan vo scholen. Meerdere deelnemers noemden dat in buitengebieden de grotere afstand tot havo- of vwo-scholen een rol speelt. Voor leerlingen uit een dorp kan het een drempel zijn om naar een grotere stad te moeten. Dit komt ook voor bij de keuze tussen vmbo-t en vmbo-k. Een deelnemer neemt hierbij de ambitie van leerlingen mee ('Als een leerling monteur wil worden en de vmbo-k-school is dichterbij, dan stellen we niet bij. Ook al is vmbo-t wel een optie'). Een busabonnement of elektrische fiets is soms ook te duur. Verder werd geopperd dat het grotere aanbod aan basisscholen in het westen mogelijk zorgt voor meer concurrentie tussen scholen, wat de adviezen kan opstuwen.

Meewegen van de thuissituatie. Deelnemers werkzaam buiten de Randstad noemden dat ze de thuissituatie van leerlingen, zoals thuisproblematiek of de ondersteuning vanuit het gezin, soms of vaak meewegen in het advies. Een deelnemer uit de Randstad zei dit de afgelopen jaren bewust niet meer te doen.

Aandacht voor kansrijk adviseren en ondersteuningsaanbod. Ook werd genoemd dat in grotere steden meer aandacht is voor kansrijk adviseren vanwege het grotere aandeel mensen met een migratieachtergrond. Een deelnemer met werkervaring binnen en buiten de Randstad ervaart dat in het westen meer ondersteuning en bijles wordt aangeboden om leerlingen de kans te geven naar een hoger niveau te kunnen. Beleid en financiering vanuit de gemeente spelen mogelijk ook een rol.

Tot slot noemden meerdere deelnemers verschillen in advisering tussen scholen binnen hetzelfde bestuur, waaronder verschillen tussen scholen in de stad en die in nabijgelegen plattelandsgebieden.

Regionale verschillen in advisering werken door in leerjaar 3 van het vo

Leerlingen kunnen in de onderbouw van het vo nog wisselen van niveau. In principe zouden regionale verschillen in advisering dus kunnen worden 'rechtgetrokken' in het vo, zoals gebeurt bij de verschillen in advisering tussen jongens en meisjes (Dienst Uitvoering Onderwijs, 2025b). Dit lijkt echter niet te gebeuren. In schooljaar 2024-2025 zitten leerlingen in het noorden en oosten van het land in leerjaar 3 van het vo[7] relatief vaak op het onderste – en relatief weinig op het bovenste – niveau van hun dubbele toetsadvies (Figuur 5, bovenste 2 kaartjes). In de Randstad, en in iets mindere mate ook in een aantal andere regio's zoals West-Brabant, zien we het omgekeerde patroon. Dit betekent bijvoorbeeld dat leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies in het noorden en oosten vaker op het vmbo-(g)t zitten in leerjaar 3, terwijl leerlingen met datzelfde toetsadvies in de Randstad vaker op de havo zitten. Ook komt het in regio's in het noorden en oosten van het land en in Zeeland relatief vaak voor dat leerlingen in leerjaar 3 minstens een heel niveau onder hun toetsadvies zijn geplaatst. Bijvoorbeeld op het vmbo-k ondanks een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies. In de Randstad komt dit minder voor, en zien we juist relatief veel leerlingen die in leerjaar 3 minstens een heel niveau boven hun toetsadvies zijn geplaatst. Bijvoorbeeld op het vwo ondanks een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies (Figuur 5, onderste 2 kaartjes).

Figuur 5. *Plaatsing van leerlingen in leerjaar 3 van het vo ten opzichte van hun toetsadvies per doorstroompuntregio, in schooljaar 2024-2025.*

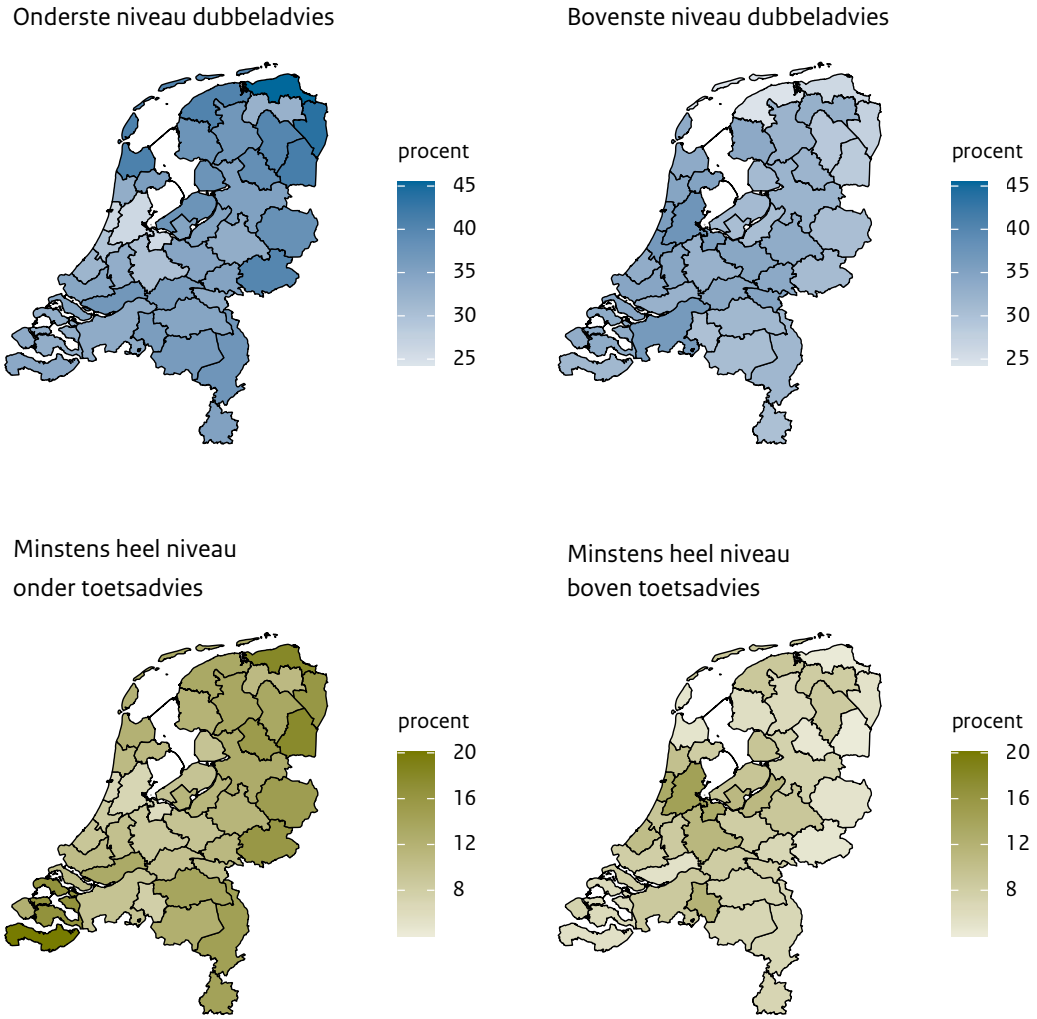

Om beter te onderzoeken in hoeverre regionale verschillen in advisering doorwerken in leerjaar 3 van het vo, hebben we het cohort groep-8-leerlingen uit schooljaar 2018-2019 3 jaar gevolgd. Deze analyse bevestigt dat regionale verschillen in advisering sterk doorwerken in het vo. In regio's waar een groter aandeel van dit leerlingencohort een lager definitief schooladvies dan toetsadvies kreeg, zit 3 jaar later ook een groter aandeel van dit leerlingencohort op het onderste niveau van, of onder, hun toetsadvies (Figuur 6; correlatie = 0,90, $p < 0{,}001$). Deze doorwerking van regionale verschillen in advisering in het vo zien we over alle leerlingen heen, en ook als we specifiek kijken naar de

7 In leerjaar 3 is de schoolsoort over het algemeen definitief vastgesteld. Over de plaatsing van leerlingen in de eerste 2 leerjaren is geen betrouwbare data beschikbaar.

groep met een vmbo-(g)t/havo- of met een havo/vwo-toetsadvies. Dit betekent bijvoorbeeld dat in regio's waar leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies vaker een enkelvoudig vmbo-(g)t- definitief advies kregen, leerlingen met dit toetsadvies ook minder vaak op de havo terechtkwamen. Regionale verschillen in advisering worden dus niet vanzelf gecorrigeerd in de onderbouw van het vo, maar hebben blijvende gevolgen.

Tegelijkertijd zien we ook dat in regio's waar een groter aandeel van de leerlingen een definitief advies kreeg dat lager was dan hun toetsadvies, iets minder leerlingen in de onderbouw van het vo bleven zitten (correlatie = -0,19, niet statistisch significant).

Figuur 6. *Relatie tussen het percentage groep-8-leerlingen in schooljaar 2018-2019 met een definitief advies minstens een half niveau lager dan hun toetsadvies (onderadvisering) en het percentage dat 3 jaar later op het onderste niveau van, of onder, hun toetsadvies is geplaatst. Elke stip is één doorstroompuntregio.*

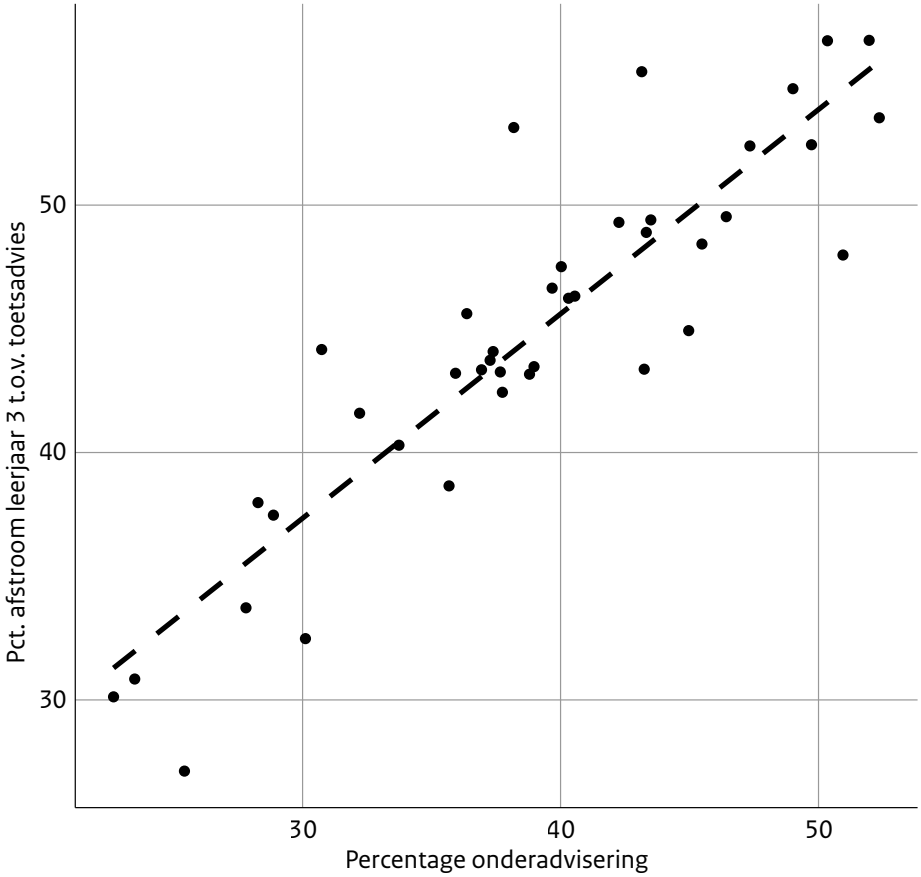

Duidingskader op basis van focusgroepen: positie leerjaar 3 ten opzichte van het advies

Met deelnemers uit het voortgezet onderwijs bespraken we het beleid en de praktijk rondom tussentijdse doorstroom naar een ander niveau. Het werd duidelijk dat het beleid rondom tussentijdse op- en afstroom verschilt tussen scholen, ook binnen hetzelfde bestuur. De gesprekken leverden ook meerdere mogelijke verklaringen op voor de doorwerking van regionale verschillen in advisering in het voorgezet onderwijs. Deze verklaringen overlappen deels met die voor regionale verschillen in advisering, en zijn hieronder samengevat.

Advies als een zichzelf waarmakende voorspelling. Eén verklaring die werd genoemd is dat leerlingen zich conformeren aan het niveau van de klas, ook al zouden ze misschien meer kunnen. Ze trekken zich bij kansrijke plaatsing juist op aan klasgenoten met een 'hoog' niveau. Hierdoor kan een advies een 'self-fulfilling prophecy' worden.

Waardering praktisch onderwijs en werkgelegenheid. Volgens een deelnemer uit het oosten van het land is in haar regio minder behoefte aan opstroom omdat mensen het geen probleem vinden als leerlingen praktisch onderwijs volgen, terwijl ze 'hoger' zouden kunnen ('hoe praktischer de opleiding, hoe beter, is de heersende mentaliteit'). Hierbij spelen een hoge waardering van het mbo en de regionale arbeidsmarkt mee. Ook deelnemers uit het noorden noemden de ontwikkelmogelijkheden en werkgelegenheid in de omgeving ('De kans dat je in deze regio met een wo-opleiding een goede baan vindt is nihil'). Een deelnemer uit een middelgrote stad in het midden van het land vertelde dat leerlingen daar juist liever niet naar een vmbo-school willen vanwege het slechte imago.

Rol ouders. Ook de rol van ouders kwam ter sprake. Deelnemers noemden dat zowel hoogopgeleide ouders als ouders met een migratieachtergrond sterk gericht zijn op een zo theoretisch/hoog mogelijke schoolloopbaan. Ook noemt een deelnemer dat die druk er in dorpen minder is ('Het moet wel leuk blijven' en 'mbo is mooi genoeg'). Daarnaast werd genoemd dat ouders in het westen eerder aan de bel trekken als er lessen uitvallen, wat eraan kan bijdragen dat het lerarentekort daar beter wordt opgevangen.

Aanbod aan (bovenbouw-)scholen. Het (bovenbouw-)aanbod aan havo/vwo-scholen werd ook genoemd als belemmerende factor voor opstroom. Een deelnemer uit het oosten van het land vertelde dat op een locatie waar in de bovenbouw alleen vmbo wordt aangeboden, veel leerlingen uit vmbo-t/havo-brugklassen kiezen voor vmbo-t om op die locatie te kunnen blijven. Deelnemers uit het noorden en zuiden beaamden dit ('Als een leerling voor een ander schoolniveau naar een andere vestiging moet, kan die drempel hoog zijn).

Ondersteuningsmogelijkheden. Deelnemers noemden regionale verschillen in ondersteuningsmogelijkheden die een extra boost kunnen geven om een bepaald niveau te halen, zoals bijles. Scholen in buitengebieden zijn soms kleinere scholen met minder docenten en geld beschikbaar, wat de mogelijkheden voor extra begeleiding beperkt. Volgens een deelnemer uit het noorden van het land kunnen leerlingen soms op een bepaald niveau presteren dankzij ondersteuning van de basisschool, maar kan het vo die ondersteuning niet bieden. Ook de gemeente kan een verschil maken. Binnen de gemeente Amsterdam zijn er bijvoorbeeld meerdere initiatieven en subsidies om het onderwijs en alles daaromheen te versterken, vertelde een deelnemer.

Regionale verschillen in deelname aan verschillende schoolsoorten in leerjaar 3

De regionale verschillen in advisering, die doorwerken in de onderbouw van het vo, leiden ertoe dat leerlingen in de Randstad in leerjaar 3 vaker zijn geplaatst op de havo of het vwo dan leerlingen in andere delen van het land. Figuur 7 laat zien welk percentage van de leerjaar-3 leerlingen in schooljaar 2024-2025 geplaatst was op de havo/vwo, vmbo of het praktijkonderwijs. Het percentage havo/vwo-leerlingen varieert van ruim 60% in de Gooi en Vechtstreek tot iets minder dan 30% in Noord-Groningen-Eemsmond. Een deel van deze regionale verschillen kan worden verklaard door verschillen in leerlingenkenmerken en doorstroomtoetsresultaten. Zo hebben basisschoolleerlingen in de Gooi en Vechtstreek ook het vaakst een havo/vwo- of vwo-toetsadvies[8]. Maar ook als we rekening houden met leerlingkenmerken en toetsresultaten blijven de verschillen tussen de Randstad en de regio's daarbuiten zichtbaar (rechter kaartjes van Figuur 7). Voor leerlingen met *vergelijkbare achtergrondkenmerken en toetsadviezen* is de kans dat ze in leerjaar 3 havo of vwo volgen ongeveer 15 procentpunt hoger in de regio Amsterdam dan in Zuidoost-Drenthe.

8 Regionale verschillen in toetsadviezen en beheersing van de referentieniveaus van groep-8-leerlingen zijn weergegeven in het Technisch rapport.

Figuur 7. *Percentage van de vo-leerlingen in leerjaar 3 dat havo/vwo, vmbo of praktijkonderwijs volgt per doorstroompuntregio, in schooljaar 2024-2025.*

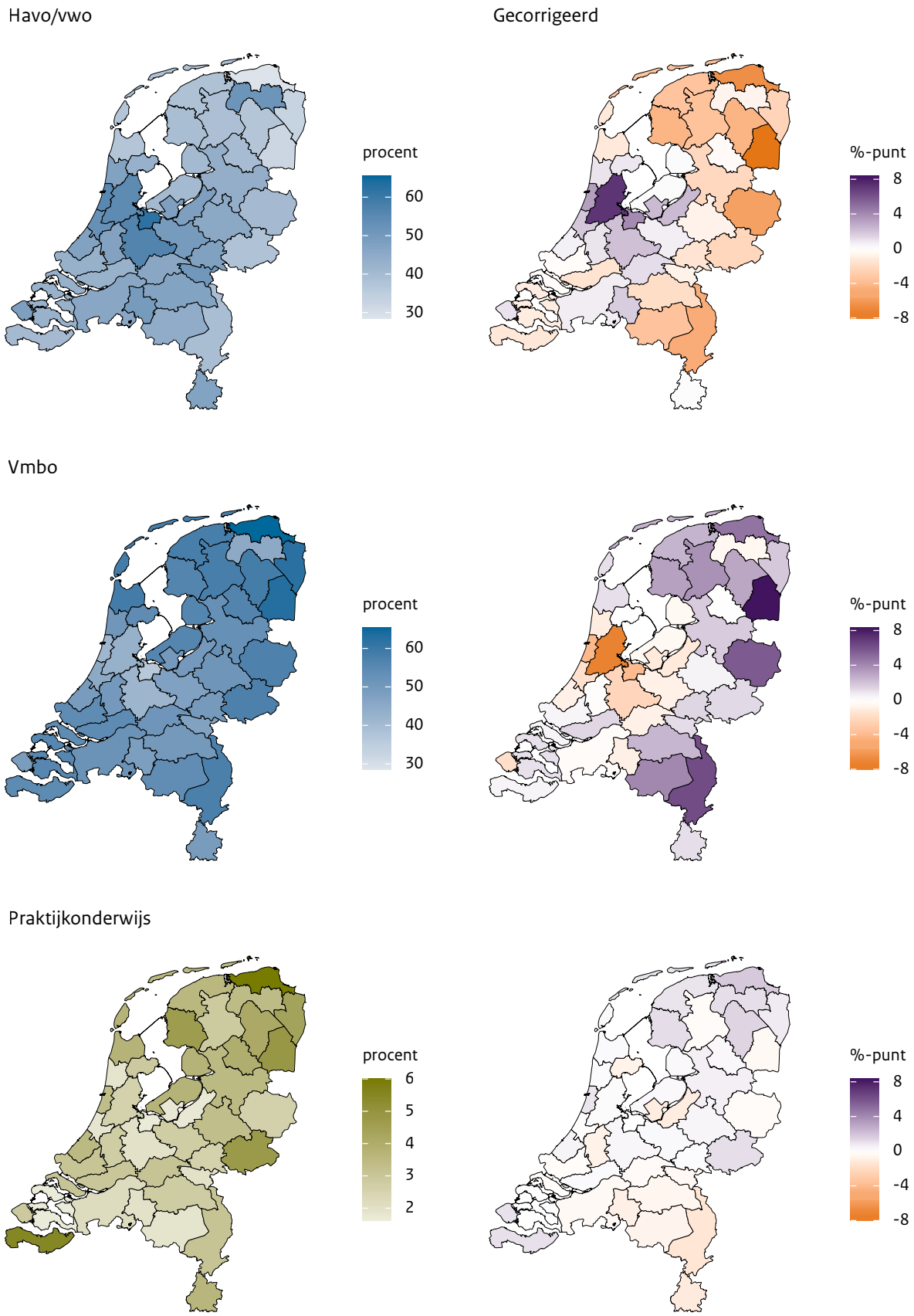

Noot: de rechter kaartjes geven weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken, afgenomen doorstroomtoetsen en doorstroomtoetsresultaten in een regio mogen verwachten.

Samenhang tussen regionale verschillen in advisering en aandeel nominaal geslaagden

In regio's waar relatief veel groep-8-leerlingen een definitief advies kregen dat lager was dan hun toetsadvies, slaagt in het vo vervolgens een iets groter deel van de leerlingen nominaal (correlatie = 0,26, niet significant; Figuur 8, links). In regio's waar relatief veel leerlingen een definitief advies kregen dat *hoger* was dan hun toetsadvies ligt het aandeel leerlingen dat in het vo nominaal slaagt juist lager (correlatie = -0,35, p = 0,025; Figuur 8, rechts). Het valt op dat we deze relaties tussen advisering en nominaal slagen niet zien als we uitsluitend kijken naar de leerlingen met een havo/vwo-toetsadvies. In regio's waar een groter deel van deze leerlingen (maximaal) een havo- definitief advies kreeg, zijn de slagingspercentages dus niet hoger. Voor leerlingen met een vmbo-(g)t/havo-toetsadvies zijn de relaties tussen advisering en nominaal slagen wel duidelijk aanwezig en significant (zie het technisch rapport).

Figuur 8. *Relatie tussen het percentage groep-8-leerlingen in schooljaar 2018-2019 met een definitief advies minstens een half niveau lager (links) of hoger (rechts) dan hun toetsadvies, en het percentage van dit cohort dat in het vo nominaal slaagt. Elke stip is één doorstroompuntregio.*

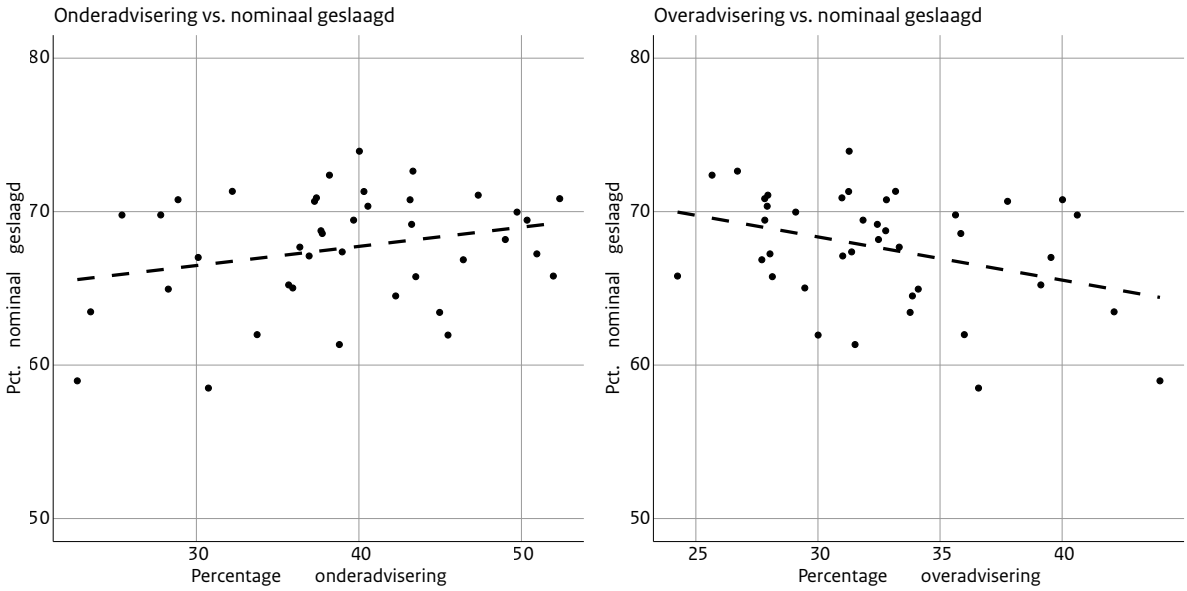

Gediplomeerde opstroom meest gebruikelijk in de Randstad

Leerlingen kunnen ook na het behalen van een vo-diploma doorstromen naar een andere schoolsoort binnen het vo, ook wel stapelen genoemd. Dit gebeurt voornamelijk door vmbo-(g)t-gediplomeerden die doorstromen naar de havo. We zien dat vmbo-(g)t-gediplomeerden in de Randstad het vaakst voor deze optie kiezen (Figuur 9, linksboven). Zo stroomt in de regio Gooi en Vechtstreek ruim 20% van de vmbo-(g)t-gediplomeerden door naar de havo, terwijl dit in bepaalde regio's in het noorden, oosten en zuiden van het land 6-10% is. Doorstroom van havo-gediplomeerden naar het vwo is overal minder gebruikelijk, maar gebeurt ook het meest in de regio Gooi en Vechtstreek. Daar kiest 12% van de havo-gediplomeerden voor deze optie (Figuur 9, linksonder). Deze regionale verschillen in gediplomeerde opstroom dragen eraan bij dat leerlingen in de Randstad vaker een meer theoretisch vo-diploma halen dan leerlingen in andere delen van het land.

Figuur 9. *Percentage van de vmbo-(g)t- en havo-gediplomeerden in schooljaar 2023-2024 dat doorstroomde naar respectievelijk de havo en het vwo, per doorstroompuntregio.*

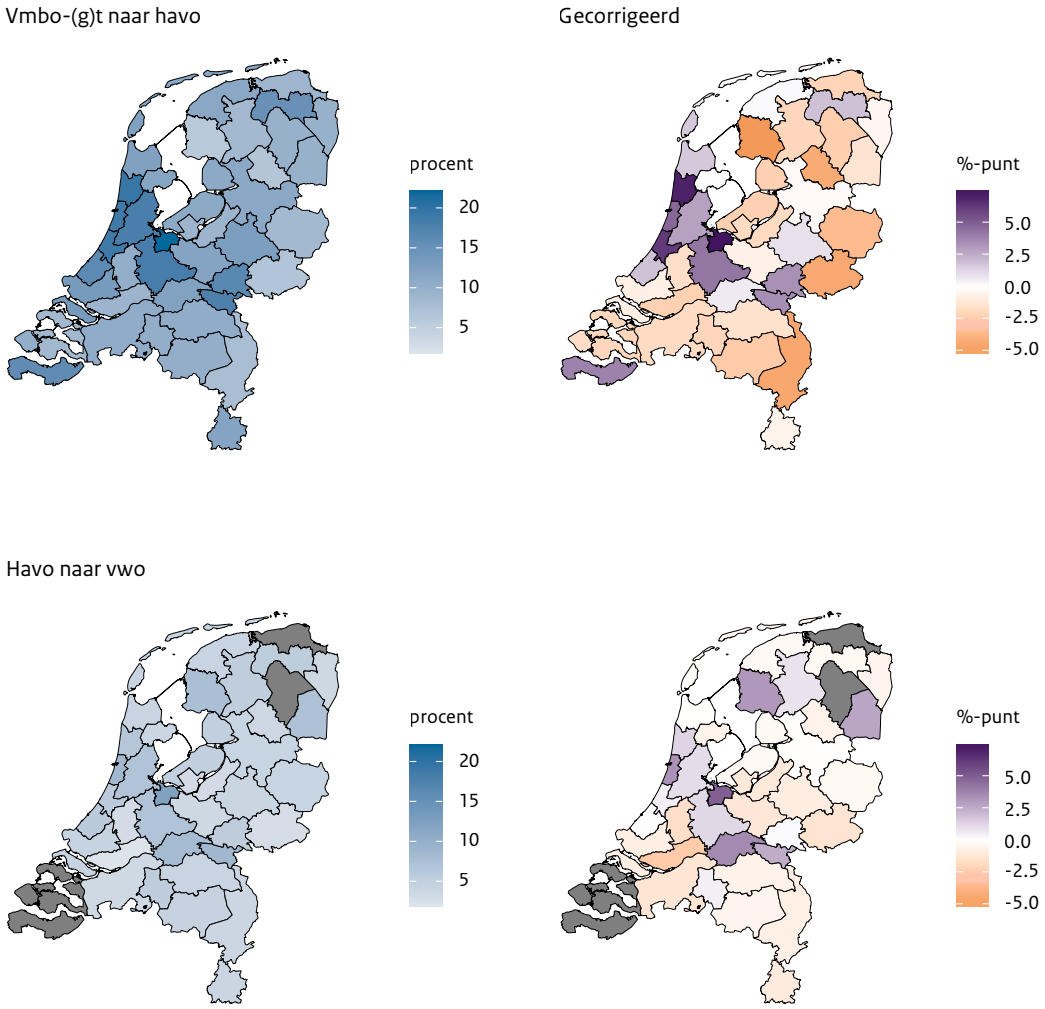

Noot: Regio's met minder dan 100 gediplomeerden of minder dan 3 scholen van de betreffende schoolsoort zijn buiten beschouwing gelaten (grijsgekleurd). De rechter kaartjes geven weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken in een regio mogen verwachten.

Samenhang van gediplomeerde opstroom met school- en wijkkenmerken

Vmbo-(g)t-gediplomeerden op vestigingen waar je ook havo kunt doen, stromen vaker door naar de havo. Het aandeel (avo-)brede scholen, met in elk geval een vmbo-(g)t- en een havo-afdeling, is groter in minder stedelijke gebieden. In 2023 varieerde dit aandeel van 35% van de vestigingen in de G4-gemeenten tot 55% van de vestigingen in niet-stedelijke gemeenten (VO-raad, 2024). Dit maakt het onaannemelijk dat de regionale verschillen in gediplomeerde opstroom van vmbo-(g)t-gediplomeerden (volledig) verklaard worden door het aanbod aan (avo-)brede scholen. Voor havo-leerlingen hangt de keuze om door te stromen naar het vwo niet samen met of hun school ook een vwo-afdeling heeft. Dat komt waarschijnlijk doordat bijna alle scholen met havo ook al een vwo-afdeling hebben, waardoor er weinig verschil tussen scholen is.

Ook de wijk waarin leerlingen wonen speelt een rol. Leerlingen uit wijken met relatief veel inwoners met een Europese migratieachtergrond kiezen vaker voor doorstroom naar een hoger onderwijsniveau. Vmbo-(g)t-leerlingen uit wijken met een hogere sociaaleconomische status stromen ook vaker door naar de havo.

Duidingskader op basis van focusgroepen: gediplomeerde opstroom

Deelnemers aan de focusgroepen herkennen de bevinding dat vmbo-(g)t-leerlingen vaker stapelen als hun school ook een havo-afdeling heeft ('We zien geen enkel kind vanuit een brede vmbo-school (die dus geen havo aanbiedt) de overstap naar havo maken').

Dat het drempelverhogend kan werken om naar een andere locatie te moeten wordt ook hier genoemd, vanwege de afstand of omdat leerlingen liever niet naar een grotere locatie willen. Wat echter ook kan meespelen is de visie van de school. 2 deelnemers, werkzaam op vmbo-scholen, vertelden dat zij leerlingen opleiden voor het mbo en dat ook uitdragen ('Wij leiden op voor het mbo en geven dat aan. Wij stimuleren stapelen niet.'). Het is ook mogelijk dat vmbo-(g)t -leerlingen met de ambitie om naar het mbo te gaan vaker kiezen voor een vmbo-school in plaats van een brede (avo-)school. In dezelfde trant werd genoemd dat vmbo-t leerlingen soms juist voor een brede school kiezen omdat ze denken daar makkelijker te kunnen doorstromen naar de havo.

Verder gaven verschillende deelnemers aan dat als een school beleid heeft rondom gediplomeerde opstroom en dit stimuleert, dit er voor kan zorgen dat meer leerlingen voor deze optie kiezen.

Regionale verschillen in doorstroom van vmbo gediplomeerden naar de beroepsbegeleidende leerweg

Wat betreft de doorstroom van vmbo-gediplomeerden naar het mbo valt op dat leerlingen in een brede strook van regio's in Zeeland tot Overijssel relatief vaak kiezen voor een opleiding in de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) in plaats van de beroepsopleidende leerweg (bol). Dit zien we voor zowel vmbo-b-, -k- als -(g)t-gediplomeerden (Figuur 10). Leerlingen in deze regio's kiezen er dus vaker voor om meer te leren vanuit de praktijk door meteen aan het werk te gaan bij een erkend leerbedrijf. Doorstroom naar een bbl-opleiding is het populairst onder vmbo-b- en -k-gediplomeerden in de Oosterschelde regio: respectievelijk 46 en 38% kiest daar voor deze optie.

Figuur 10. *Percentage van de vmbo-b-, -k-, en -(g)t-gediplomeerden in schooljaar 2023-2024 dat doorstroomde naar een bbl-opleiding.*

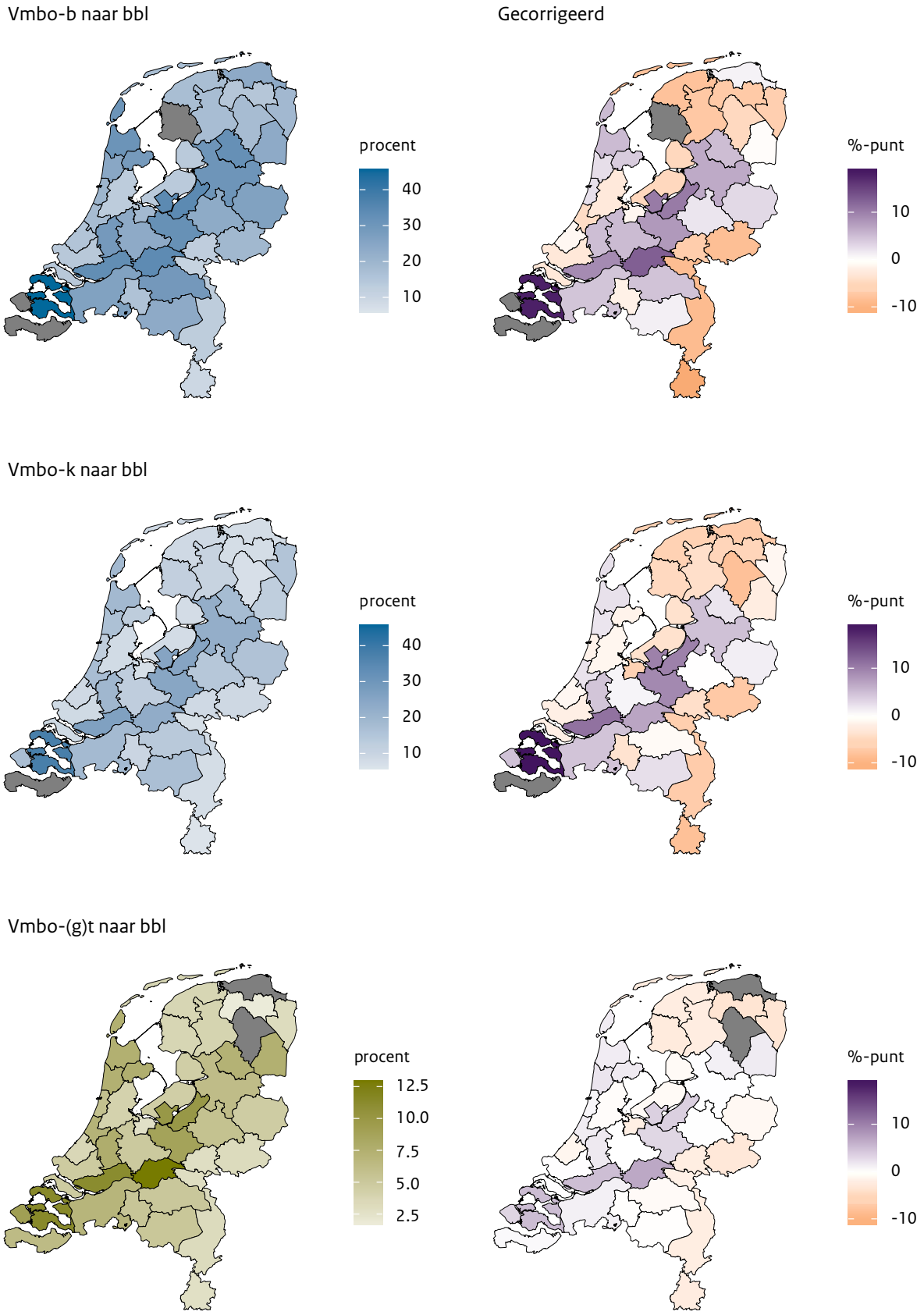

Noot: Regio's met minder dan 100 gediplomeerden of minder dan 3 scholen van de betreffende schoolsoort zijn buiten beschouwing gelaten (grijsgekleurd). De rechter kaartjes geven weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken in een regio mogen verwachten.

Samenhang van doorstroom naar een bbl-opleiding met school- en wijkkenmerken
Vmbo-k- en vmbo–(g)t-gediplomeerden die doorstromen naar een bbl-opleiding wonen vaker in wijken met een lagere sociaaleconomische status en met minder inwoners met een Europese en niet-Europese migratieachtergrond. Voor vmbo-b-gediplomeerden zien we deze relatie alleen voor het aandeel wijkbewoners met een Europese migratieachtergrond.

Doorstroom naar bbl- of bol-opleidingen hangt niet samen met kenmerken van vmbo-scholen, zoals de schoolgrootte of recente veranderingen daarin.

Duidingskader op basis van focusgroepen: bbl vs. bol

De meeste deelnemers aan de focusgroepen gaven aan dat het merendeel van hun vmbo-gediplomeerden op het mbo aan een bol-opleiding begint, of dat ze niet weten voor welke leerweg hun gediplomeerden kiezen. Een deelnemer uit het zuidwesten van het land herkent wel dat veel leerlingen voor bbl kiezen. Vaak worden ze vanuit stages al gevraagd. Deze deelnemer ziet ook dat veel leerlingen bij ouders of bekenden in het bedrijf gaan werken en vanuit daar een bbl-opleiding gaan doen ('Het is ons kent ons, kom maar hier of daar werken'). Er is volgens deze deelnemer geen sprake van 'groenpluk', of dat leerlingen thuis moeten bijdragen aan de financiën.

Deelnemers van scholen waar de doorstroom naar bbl laag is noemen dat voor de enkele leerling die wel voor bbl kiest dit een bewuste keuze is, terwijl leerlingen minder bewust voor bol kiezen ('Bol is gewoon logisch omdat het een vervolg is op wat je al doet'). Bbl-leerlingen kiezen bewust voor zo snel mogelijk werken en zo min mogelijk naar school ('Ik weet precies wat ik wil, en ik wil in de praktijk leren').

Vmbo-k- en -(g)t-gediplomeerden stromen in de Randstad het vaakst door naar een bol-opleiding op niveau 4

We zien ook regionale verschillen in het aandeel vmbo-k- en –(g)t-gediplomeerden dat doorstroomt naar een mbo bol-opleiding op niveau 2, 3 of 4. Vmbo-k-gediplomeerden in de Randstad kiezen het vaakst voor een bol-opleiding op niveau 4. Dit is het meest gebruikelijk in de doorstroompuntregio's Utrecht, Gooi en Vechtstreek en Agglomeratie Amsterdam, waar ongeveer twee derde van de vmbo-k-gediplomeerden doorstroomt naar een bol-opleiding op niveau 4 (Figuur 11, bovenste kaartjes). Vmbo-k-gediplomeerden in de noordelijke provincies, de Achterhoek en Limburg stromen relatief vaak door naar een bol-opleiding op niveau 3 (Figuur 11, middelste kaartjes). Doorstroom van vmbo-k-gediplomeerden naar een opleiding op niveau 2 komt overal weinig voor, maar relatief vaak – ruim 10% – in Noord-Groningen-Eemsmond (Figuur 11, kaartjes op de volgende pagina).

Figuur 11. *Percentage van de vmbo-k-gediplomeerden in schooljaar 2023-2024 dat doorstroomde naar een mbo-bol-opleiding op niveau 4, 3 of 2.*

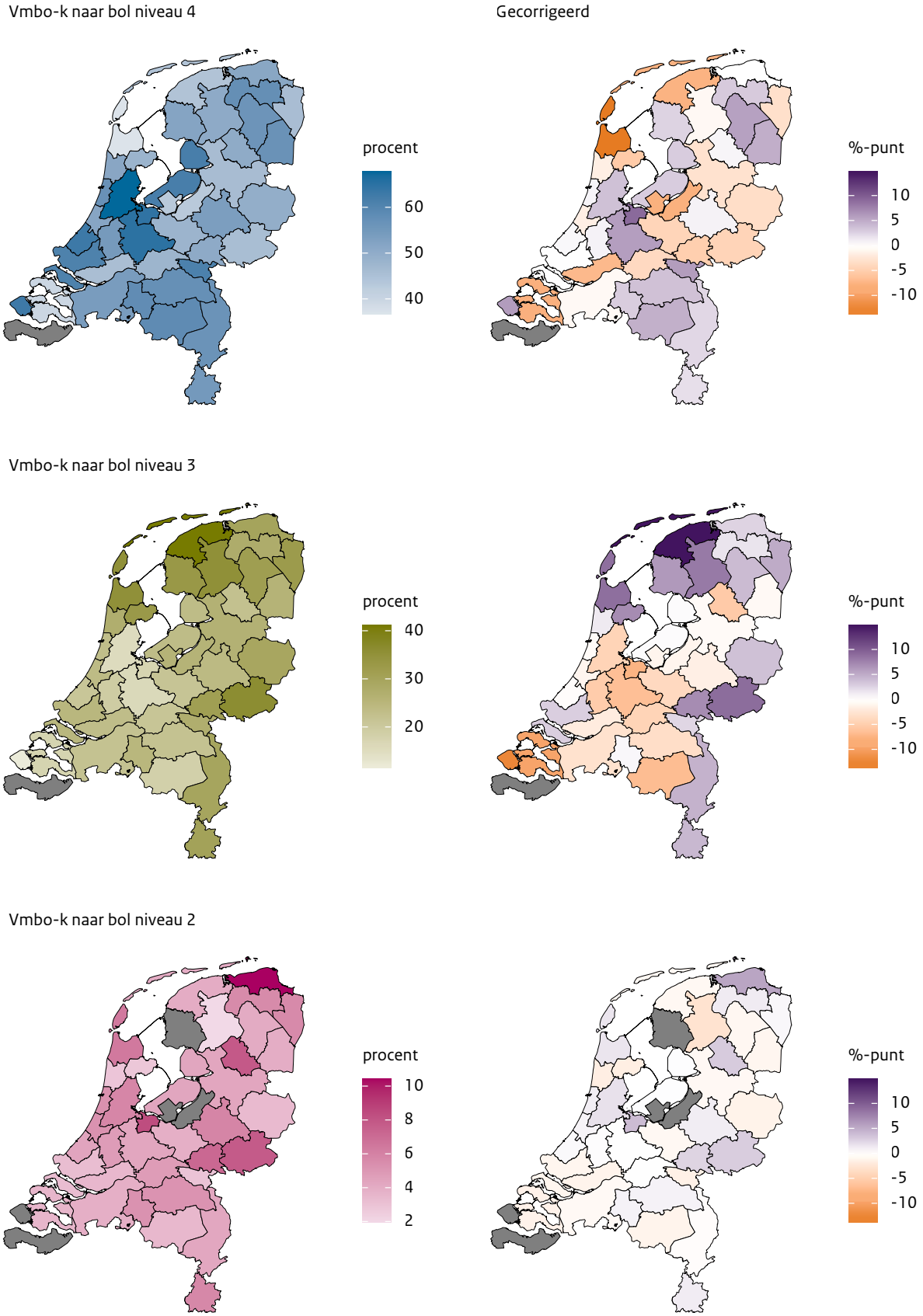

Noot: regio's met minder dan 100 vmbo-k gediplomeerden, minder dan 3 vmbo-k scholen of minder dan 10 vmbo-k doorstromers naar het betreffende niveau zijn buiten beschouwing gelaten. De rechter kaartjes geven weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken in een regio mogen verwachten.

Voor vmbo-(g)t-gediplomeerden is doorstroom naar een mbo-opleiding op niveau 4 het meest gebruikelijk. In bepaalde regio's buiten de Randstad komt doorstroom naar een mbo-bol-opleiding op niveau 3 (of soms 2) echter ook relatief vaak voor (Figuur 12). Dit zien we met name in de Oosterschelde-regio en de Achterhoek, waar 15% van de vmbo-(g)t-gediplomeerden een bol-opleiding van niveau 3 (of 2) gaat doen.

Figuur 12. *Percentage van de vmbo-(g)t-gediplomeerden in schooljaar 2023-2024 dat doorstroomde naar een mbo-bol-opleiding van niveau 3 of 2 (niveaus 2 en 3 zijn samengenomen; niveau 2 komt minder voor dan niveau 3).*

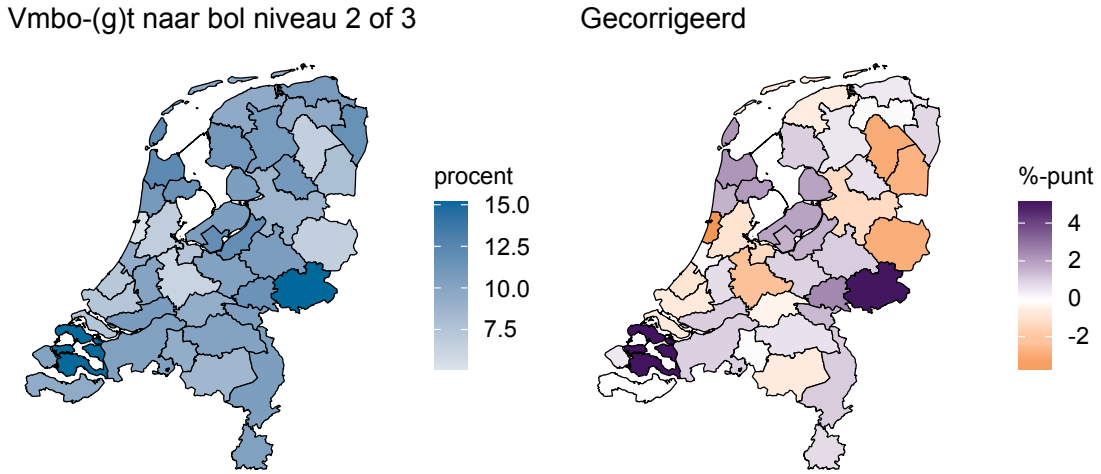

Noot: het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken in een regio mogen verwachten.

Samenhang van doorstroom naar mbo-niveau 4 met school- en wijkkenmerken

Vmbo-k-gediplomeerden die doorstromen naar een mbo-opleiding op niveau 4 wonen vaker in wijken met een hogere sociaaleconomische status en met meer inwoners met een Europese en niet-Europese migratieachtergrond. Voor vmbo-(g)t-gediplomeerden zien we deze relatie alleen voor het aandeel wijkbewoners met een Europese migratieachtergrond. Doorstroom naar een mbo-opleiding op niveau 4 hangt niet samen met kenmerken van vmbo-scholen, zoals de schoolgrootte of recente veranderingen daarin.

Duidingskader op basis van focusgroepen: doorstroom naar verschillende mbo-niveaus

Deelnemers aan de focusgroepen uit landelijke regio's in het noorden en oosten van het land bevestigen het beeld dat doorstroom van vmbo-k- en -(g)t-gediplomeerden naar een mbo-opleiding op niveau 2 of 3 regelmatig voorkomt. De nabijheid van mbo-opleidingen wordt als een reden hiervoor genoemd. Mbo-vestigingen in kleinere plaatsen bieden bepaalde opleidingen soms niet op niveau 4 aan ('Pedagogisch medewerker, economie en ondernemen zijn op niveau 4; alle andere opleidingen, zoals automonteur en techniek, zijn niveau 2 en 3'). Als leerlingen voor een niveau 4-opleiding naar een grotere stad moeten, kiezen ze soms liever voor een mbo 2- of 3-opleiding dichterbij huis. Ook werd genoemd dat leerlingen die al goed weten wat ze willen hiervoor wel naar de stad gaan, terwijl leerlingen die dat nog niet scherp hebben eerder kiezen voor de dichtstbijzijnde optie ('Doel nog niet zo in zicht? Dan dichtbij').

Een deelnemer uit het noorden vertelde dat haar school via een programma voor loopbaanontwikkeling en –begeleiding (LOB) stimuleert dat vmbo-t-leerlingen door de provincie reizen om te kijken wat waar mogelijk is. Maar: 'Dat wil niet zeggen dat ze daarvoor kiezen. Sommige leerlingen doen er met het openbaar vervoer 1,5 uur over om in de stad te komen, dat is heel ver'.

Havo- en vwo-gediplomeerden in regio's buiten de Randstad kiezen vaker voor respectievelijk het mbo en hbo

Veruit de meeste havo-gediplomeerden starten, al dan niet na een tussenjaar, in het hbo. Slechts een klein deel stroomt door naar het mbo. Dit gebeurt relatief vaak in de regio's Oost-Groningen, Zeeuws-Vlaanderen en Rivierenland (8-9%; Figuur 13).

Figuur 13. *Percentage van de havo-gediplomeerden in schooljaar 2022-2023 dat, na maximaal 1 tussenjaar, doorstroomde naar het mbo.*

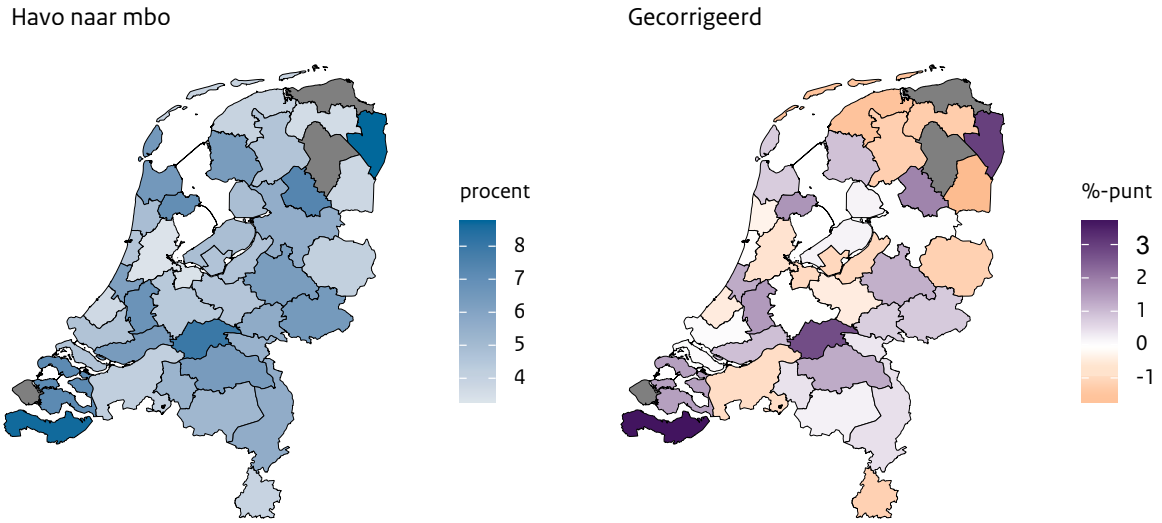

Noot: regio's met minder dan 100 havo-gediplomeerden, minder dan 3 havo-scholen of minder dan 10 havo-doorstromers naar het mbo zijn buiten beschouwing gelaten. Het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken in een regio mogen verwachten.

De meeste vwo-gediplomeerden starten, al dan niet na een tussenjaar, aan een opleiding in het wo. In Zeeuws-Vlaanderen, Walcheren en meerdere regio's in het noorden en noordoosten van het land komt doorstroom naar het hbo echter ook relatief vaak voor (20-23% van de vwo-gediplomeerden; Figuur 14).

Figuur 14. *Percentage van de vwo-gediplomeerden in schooljaar 2022-2023 dat, na maximaal 1 tussenjaar, doorstroomde naar het hbo.*

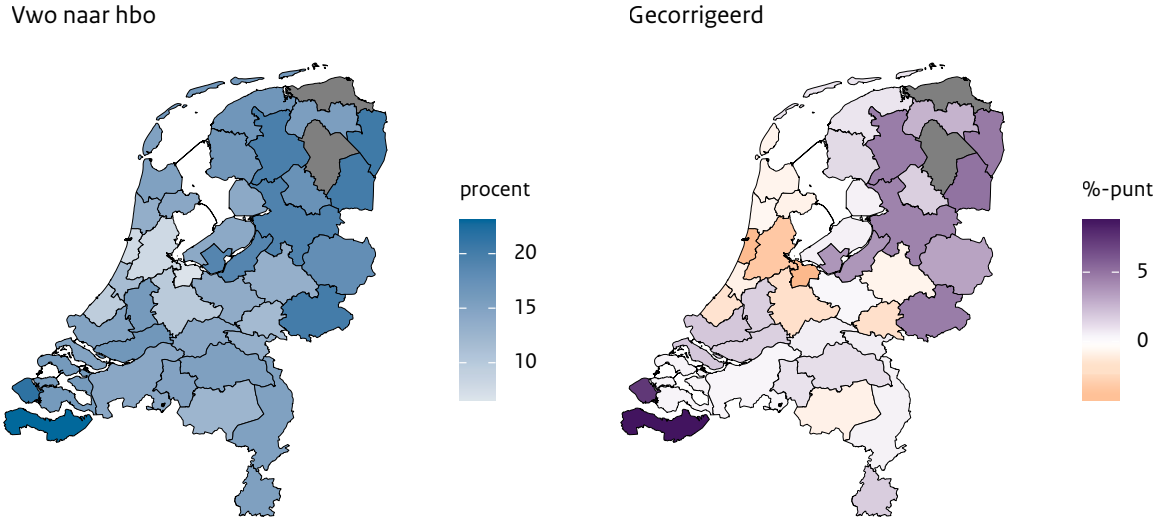

Noot: regio's met minder dan 100 vwo-gediplomeerden of minder dan 3 vwo-scholen zijn buiten beschouwing gelaten. Het rechter kaartje geeft weer hoeveel de percentages afwijken van wat we op basis van de leerlingkenmerken in een regio mogen verwachten.

Samenhang van doorstroom vwo-gediplomeerden naar het hbo met school- en wijkkenmerken

We zien dat vwo-gediplomeerden op brede scholen (met in elk geval ook een havo-afdeling) vaker doorstromen naar een hbo-opleiding dan gediplomeerden op categorale vwo-scholen. Ook wonen vwo-gediplomeerden die doorstromen naar een hbo-opleiding vaker in wijken met een lagere sociaaleconomische status en met minder inwoners met een niet-Europese migratieachtergrond. Voor doorstroom van vwo-gediplomeerden naar een wo-opleiding zien we de tegenovergestelde relaties met wijkkenmerken.

We vonden geen significante relaties van doorstroom van havo-gediplomeerden naar het mbo met school- of wijkkenmerken; dit komt mogelijk door het kleine aantal havo-gediplomeerden dat doorstroomt naar het mbo.

Duidingskader op basis van focusgroepen: doorstroom vanuit vwo naar hbo of wo

Deelnemers uit het noorden, oosten en zuidwesten van het land bevestigen dat vwo-gedipomeerden ook regelmatig voor het hbo kiezen. Deelnemers van 2 scholen in het midden van het land zeggen dat dit daar juist niet vaak voorkomt ('Bij ons is het juist: tuurlijk ga je naar de universiteit'). Een deelnemer uit een stad in Flevoland ervaart dat haar school hier tussenin zit ('Er is veel te kiezen, maar er speelt ook mee dat leerlingen vooral thuis blijven wonen en weinig ouders een wo-achtergrond hebben').

Deelnemers uit (buitengebieden in) het noorden, oosten en zuidwesten noemen de grotere afstand tot een universiteit als één van de verklaringen ('Je moet de regio uit om naar het wo te gaan'). In bijvoorbeeld Leeuwarden en Vlissingen zijn hbo-instellingen met een groot aanbod, waar vwo-gediplomeerden uit omliggende gebieden soms eerder voor zullen kiezen omdat ze dan niet op kamers hoeven, waarmee ze hun studieschuld beperken.

De cultuur in een regio speelt volgens meerdere deelnemers ook mee ('Hbo is mooi genoeg'). Ook negatieve associaties met het wo – zoals op je tenen moeten lopen, stress – en de voorkeur voor een meer praktische opleiding en het 'meer toepasbare in de omgeving' werden genoemd. Zo zei een deelnemer uit het noorden dat de wetenschappelijk georiënteerde leerling die voor wo kiest daar minder aanwezig is.

Tot slot noemden deelnemers uit het midden van het land – waar weinig vwo'ers voor het hbo kiezen – dat op hun school wel aandacht wordt besteed aan verschillende opties voor vervolgonderwijs (wo, hbo en mbo) en dat leerlingen worden aangemoedigd te kijken welk type onderwijs het beste bij hen past.
Op deze scholen kiezen sommige vwo-leerlingen bewust voor hbo in plaats van wo omdat ze meer praktisch zijn ingesteld.

Conclusie

Samengevat laten de resultaten uit ons onderzoek zien dat de schoolloopbanen van leerlingen in de Randstad meer gericht zijn op het behalen van een zo theoretisch, of hoog, mogelijk diploma dan die van leerlingen buiten de Randstad. Dit zien we in regionale verschillen in de advisering aan het eind van het basisonderwijs, die doorwerken in de plaatsing van leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo). Vervolgens nemen deze verschillen verder toe doordat leerlingen in de Randstad vaker kiezen voor gediplomeerde opstroom, en vaker doorstromen naar een vervolgopleiding van een hoger of meer theoretisch niveau. Dit geldt zowel binnen het mbo als voor de keus tussen het hbo en wo. Ook als we rekening houden met achtergrondkenmerken van de leerlingen, zoals het opleidingsniveau van de ouders, huishoudinkomen en migratieachtergrond, blijven we deze regionale verschillen zien. Dit suggereert dat deze verschillen niet volledig zijn toe te schrijven aan regionale variatie in de samenstelling van de leerlingenpopulatie.

Een belangrijke kanttekening is dat we de gevolgen van de Wet doorstroomtoetsen op de plaatsing van leerlingen in leerjaar 3 van het vo nog niet konden onderzoeken. Er zijn zorgen dat het verplichte bijstellen van adviezen leidt tot meer 'afstroom' van leerlingen in de onderbouw van het vo, vooral door leerlingen die vanuit leerjaar 1 of 2 van het vmbo overstappen naar het praktijkonderwijs (Sectorraad Praktijkonderwijs, 2026). In hoeverre dit ook het geval is voor de andere schoolsoorten, en of hierbij sprake is van regionale verschillen, kan onderzocht worden in schooljaar 2026-2027, wanneer het eerste cohort leerlingen dat de doorstroomtoets maakte in leerjaar 3 zit.

De regio's die wij onderscheiden om regionale verschillen in kaart te brengen zijn – vooral voor het voortgezet onderwijs – grote gebieden, die vaak zowel grotere steden als landelijke gebieden bestrijken. De verschillen tussen wijken en scholen binnen deze regio's zijn minstens zo groot als de verschillen tussen regio's. We onderzochten daarom ook verbanden van schoolloopbaan-uitkomsten met kenmerken op wijk- en schoolniveau. Hierbij zagen we dat, ook na correctie voor kenmerken van de leerlingen zelf, leerlingen uit wijken met een hogere sociaaleconomische status en met meer inwoners met een migratieachtergrond (i) vaker een definitief advies op of boven hun toetsadvies krijgen, (ii) vaker gebruik maken van gediplomeerde opstroom, (iii) vaker doorstromen naar een mbo-bol-opleiding van niveau 4, en (iv) vaker doorstromen naar het wo in plaats van het hbo. Hier speelt mogelijk mee dat scholen in deze wijken – die het meest voorkomen in stedelijke gebieden in de Randstad – meer aandacht hebben voor kansrijke schoolloopbanen of meer druk ervaren vanuit ouders. Wat schoolkenmerken betreft valt op dat leerlingen op reformatorische basisscholen vaker een lager definitief advies krijgen dan hun toetsadvies, vergeleken met leerlingen op scholen met andere denominaties. Ook zien we dat vmbo-(g)t-gediplomeerden op scholen die ook een havo-afdeling hebben, vaker kiezen voor gediplomeerde opstroom. Hierbij speelt mogelijk mee dat het drempelverlagend is als je kunt doorstromen binnen dezelfde school en/of dat de vmbo-(g)t-leerlingen met de ambitie om door te stromen naar de havo vaker voor (avo)brede scholen kiezen. Andere schoolkenmerken, zoals schoolgrootte en veranderingen daarin de afgelopen jaren, hingen niet significant samen met de onderzochte schoolloopbaan-uitkomsten.

Een belangrijke vervolgvraag is wat er ten grondslag ligt aan de regionale verschillen geconstateerd in dit onderzoek. Om dit beter te begrijpen is vervolgonderzoek nodig, zoals een recente literatuurstudie naar de oorzaken van onderadvisering ook concludeerde (Soeterik et al., 2025). Onze focusgroepen leveren alvast enkele eerste aanknopingspunten. Deelnemers aan de focusgroepen noemden meerdere, in elkaar grijpende, factoren die een rol kunnen spelen. Sommige hiervan staan grotendeels los van het onderwijs, zoals regionale verschillen in cultuur, de waardering van theoretisch en praktisch onderwijs en de arbeidsmarkt. Ook de nabijheid van verschillende soorten onderwijs, gecombineerd met de wens om dichtbij huis naar school te gaan, kwam naar voren als mogelijke verklaring voor regionale verschillen in zowel advisering en doorstroom binnen het vo als doorstroom naar vervolgonderwijs. Uit onze verdiepende analyse bleek dat een langere reistijd naar de dichtstbijzijnde havo ten opzichte van vmbo-(g)t school inderdaad samengaat met meer onderadvisering. Jaar-op-jaar veranderingen in reistijd gingen echter niet samen met veranderingen in advisering of plaatsing in leerjaar 3 van het vo. We vonden dus geen bewijs voor een effect van reistijd op zich, onafhankelijk van andere factoren die hier mogelijk mee samenhangen, op de advisering of plaatsing in leerjaar 3. Voor de doorstroom naar het mbo, hbo en wo hebben we de relatie met reistijd niet onderzocht, maar meerdere Nederlandse en internationale onderzoeken hebben aangetoond dat de keuze van leerlingen of ouders voor een bepaalde school of opleiding samenhangt met de afstand tot die school of opleiding (Borghans et al., 2015; Card, 1993; De Groote & Declercq, 2021; Mountjoy, 2022; Van De

Werfhorst, 2021). Uit de focusgroepen kwamen ook mogelijke verklaringen naar voren die wel rechtstreeks betrekking hebben op het onderwijs zelf, zoals regionale verschillen in de ondersteuning die scholen bieden en in het meewegen van de thuissituatie in de advisering. Ook gemeentelijke initiatieven en subsidies gericht op kansrijke schoolloopbanen dragen mogelijk bij aan de regionale verschillen die we zien in dit onderzoek.

Een andere vraag die dit onderzoek oproept is in hoeverre de geconstateerde regionale verschillen zorgelijk zijn. Een belangrijke opdracht voor het onderwijs is dat elke leerling een schoolloopbaan kan doorlopen die past bij diens ambities en talenten, of dit nu een praktische of theoretische schoolloopbaan is. Daarbij is het onwenselijk als leerlingen door invloeden vanuit hun omgeving, zoals overtuigingen of verwachtingen van ouders of praktische belemmeringen, op een schoolsoort of opleiding terechtkomen waar ze niet goed tot hun recht komen. Het lijkt onaannemelijk dat, ook wanneer we rekening houden met achtergrondkenmerken van (ouders van) leerlingen, theoretisch onderwijs vaker passend is voor leerlingen in de Randstad, en praktisch onderwijs juist voor leerlingen daarbuiten. De regionale verschillen geconstateerd in dit onderzoek suggereren daarom dat er sprake is van zowel 'overadvisering' in de Randstad als 'onderadvisering' in bepaalde gebieden daarbuiten, een tendens die zich voortzet in schoolloopbaankeuzes in het voortgezet onderwijs. Beide kunnen negatief uitpakken voor het welzijn en de (ononderbroken) ontwikkeling van leerlingen.

De regionale verschillen in schoolloopbanen zijn niet zomaar te veranderen, maar bewustwording van deze verschillen is een belangrijke eerste stap. Scholen kunnen de blik van leerlingen verbreden en hen helpen hun talenten te ontdekken door hen in aanraking te laten komen met opleidingen en beroepen – zowel praktische als theoretische – buiten hun directe leefomgeving. Veel scholen zetten hier al waardevolle stappen in, bijvoorbeeld als onderdeel van burgerschapsonderwijs en loopbaanontwikkeling en –begeleiding (LOB). Besturen en samenwerkingsverbanden kunnen ervoor zorgen dat leerlingen op al hun scholen zo veel mogelijk dezelfde ondersteuning, begeleiding en doorstroommogelijkheden krijgen. En de overheid kan zich er samen met het onderwijsveld voor inzetten dat in alle regio's structureel wordt gewerkt aan talentontwikkeling en een brede blik van kinderen en ouders op onderwijs en beroepen. Op meerdere plekken gebeurt dit al. Bijvoorbeeld via de Gelijke Kansen Alliantie waarbij momenteel 105 gemeenten zijn aangesloten. Samen kunnen deze acties bijdragen aan een passende schoolloopbaan en gelijke kansen voor alle leerlingen, ongeacht de plek waar ze opgroeien.

Literatuur

Adriaens, H., Elshout, M., & Elshout, S. (2025). *Personeelstekorten primair onderwijs–Peildatum 1 oktober 2025*. Centerdata.

Borghans, L., Golsteyn, B. H. H., & Zölitz, U. (2015). Parental Preferences for Primary School Characteristics. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 15(1), 85-117. https://doi.org/10.1515/bejeap-2014-0032

Bouma, K. & Ezzeroili, N. (2021). Is kansenongelijkheid in het onderwijs dan tóch geen typisch stadsprobleem? *De Volkskrant.*

Card, D. (1993). *Using Geographic Variation in College Proximity to Estimate the Return to Schooling* (No. W4483; p. w4483). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w4483

De Groote, O., & Declercq, K. (2021). Tracking and specialization of high schools: Heterogeneous effects of school choice. *Journal of Applied Econometrics*, *36*(7), 898-916. https://doi.org/10.1002/jae.2856

de Voogd, J., & Cuperus, R. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden.* https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/2021/12/17/atlas-van-afgehaakt-nederland

Dienst Uitvoering Onderwijs. (2025a). *Monitor schooladvies en doorstroomtoets 2023-2024*. https://open.overheid.nl/documenten/2dadc660-0f30-485b-869e-db00a87b76cc/file

Dienst Uitvoering Onderwijs. (2025b). *Verschil in schooladvies tussen jongens en meiden.* https://duo.nl/open_onderwijsdata/images/verschil-in-schooladvies-tussen-jongens-en-meiden.pdf

Geurkink, B., & Miltenburg, E. (2023). *Somber over de samenleving? Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland.* Sociaal en Cultureel Planbureau.

Inspectie van het Onderwijs. (2012). *Krimpbestendige onderwijskwaliteit: Regio-onderzoek in Zuid-Nederland naar de gevolgen van krimp*. Inspectie van het Onderwijs. https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/2012/12/20/krimpbestendige-onderwijskwaliteit-regio-onderzoek-in-zuid-nederland

Inspectie van het Onderwijs. (2022). *Heroverwegen en bijstellen van schooladviezen na de eindtoets*. https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/2022/10/24/heroverwegen-en-bijstellen-van-schooladviezen-na-de-eindtoets

Mountjoy, J. (2022). Community Colleges and Upward Mobility. *American Economic Review*, 112(8), 2580-2630. https://doi.org/10.1257/aer.20181756

Nederlands Jeugdinstituut. (2019). *Kinderen in armoede* [Dataset]. https://staat-van-de-jeugd.nl/indicatorpagina/?i=i08

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, Raad voor het Openbaar Bestuur, Raad voor Volksgezondheid & Samenleving. (2023). *Elke regio telt! Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio's.*

Ravesteijn, B. (z.d.). *Kansenkaart* [Map]. Geraadpleegd https://kansenkaart.nl

Rekers-Mombarg, L., & Hulshof, N. (2017). *De invloed van krimp op de ontwikkeling van leerprestaties van basisschoolleerlingen in een krimpgebied*. *94*(2), 90-109.

Sectorraad Praktijkonderwijs. (2026). *Staat van het Praktijkonderwijs 2026*.

Soeterik, I. M., Fikrat-Wevers, S., Yassine, D. M. M. A., Badou, M., Powlick, K. M., Winter-Koçak, S. de, Rhemen, R. van, & Felten, H. (2025). *Onderzoeken wat we niet zien Een verkennende literatuurstudie naar onderadvisering vanuit intersectioneel perspectief.* Verwey-Jonker Instituut.

Timmermans, A. C., Dijks, M. A., & Warrens, M. J. (2023). Are track recommendations dependent on schools and school boards? A study of trends in the level of track recommendations, number of double recommendations and reconsiderations in Dutch urban and rural areas. *British Educational Research Journal*, *49*(3), 613-647. https://doi.org/10.1002/berj.3859

Van De Werfhorst, H. G. (2021). Sorting or mixing? Multi-track and single-track schools and social inequalities in a differentiated educational system. *British Educational Research Journal*, *47*(5), 1209-1236. https://doi.org/10.1002/berj.3722

Van der Torre, E., Tops, P., van Duin, M., & Jongepier, T. (2023). *Ondermijning in het Ommeland*. https://www.stadskanaal.nl/fileadmin/Stadskanaal_bestanden/3._Bestuur_en_organisatie/Pakt_aan/GEM_Rapport_Ommeland_Compleet_V100.pdf

van Leer, R., de Haan, K., Wijnstra, M., & Janssens, M. (2012). *Krimpen met perspectief. Demografische ontwikkelingen, gevolgen en kansen voor het Drentse basisonderwijs*. STAMM CMO. https://cmostamm.nl/wp-content/uploads/publicatie-krimpen-met-perspectief-onderwijs.pdf

VO-raad. (2024). *Themarapportage Brede scholen*. https://sectorrapportage.vo-raad.nl/p/Brede%20scholen?_ga=2.212619344.553993435.1779197882-1906020861.1639669771

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

Deze publicatie en het bijbehorende technische rapport zijn te downloaden via de website van de Inspectie van het Onderwijs: www.onderwijsinspectie.nl

© Inspectie van het Onderwijs | september 2026